

HORÂSÂN'DA SİYASÎ HAYAT VE ŞEHZÂDE YESÂVUR İSYANI (1317-1320)

Yrd. Doç. Dr. Ömer SUBAŞI

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
subasi.omer25@gmail.com

Öz

Şehzâde Yesâvur, Çağatay ordularında görev yaptığı dönemde Horâsân'a akınlar yapmış ve bölge hâkimiyeti için İlhanlılar ile mücadele etmişti. Ancak Çağatay Şehzâdesi Kebek ile girdiği tartışma sonrası Mâverâünnehir'den kaçarak Horâsân'a geldi ve Olcâytû Sultan'ın izniyle yerleşti. Olcâytû'nun ölümünden sonra genç yaşta tahta çıkan Ebû Saîd'in tecrübesizliğini fırsat bilerek isyana kalkışan Şehzâde, üç yıl süreyle Horâsân'ı etkisi altına alarak bölgede İlhanlılara zor günler yaşattı. Şehzâde, isyan sırasında bir taraftan Herât'dan Mâzenderân'a kadar Horâsân coğrafyasını harap ederken bir taraftan da İlhanlıların üzerine gönderdiği kuvvetlerle mücadele ediyordu. Siyasi manevralar ile bütün rakiplerinden kurtulan Şehzâde, Emîr Hüseyin'in Horâsân'a gelişiyle bölgedeki etkinliğini yitirdi ve yine bir Çağatay Şehzâdesi tarafından öldürüldü. Bu çalışmada Ebû Saîd'in saltanattaki ilk yıllarında ortaya çıkan ve İlhanlıları Horâsân'da uzun süre uğraştıran Şehzâde Yesâvur isyanı ve bu süreçte yaşanan siyasi olaylar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İlhanlılar, Çağatay, Ebû Saîd, Yesâvur, Horâsân, Herât.

POLITICAL LIFE IN KHOROSAN AND REBELLION OF PRINCE YESÂVUR (1317-1320)

Abstract

Prince Yesâvur had been attacked to Khorasan, when he had a mission in Chaghatayid Army's moreover, he struggled to Ilkhanid to dominated region. However, he had a discussion with Chaghatayid Prince Kebek, he escaped Transoxania to Khorasan and settled down to Badgis with permission of Olcâytû Sultan. After the dead of Sultan he had a opportunities because of unpracticed Abu Said and he revolted, then he got under the influence of Khorasan during to years, in this period Ilkhanid had very hard times. During this uprising period Prince struggled from Herât to Mâzederân in Khorasan Geography, at the same time he also struggled with Ilkhanid that attacks to his land. Prince won with his political knowledge to other competitors but with Emîr Huseyin's happened in Khorasan he lost his efficiency and then a Chaghatayid Prince murdered to him. This study mainly examined by Abu Said 's first years uprisings, Prince Yesâvur, who had been strived Ilkhanid to Khorasan for a years and political circumstances during this session.

Keywords: Ilkhanid, Chaghatayid, Abu Said, Yesâvur, Khorasan, Herât

Giriş

1312 yılında Çağatay Han'ı Kebek, kardeşi İsen Buka lehine tahttan feragat edince Hanlığın yeni hükümdarı İsen Buka (1312-1320) oldu. Bu sırada Horâsân'ın tamamını itaat altına alan İlhanlı hükümdarı Olcâytû, hâkimiyetinin en parlak dönemlerini yaşamaktaydı. Sultan gerek Kafkaslarda Altınordu'ya gerekse Suriye taraflarında Memlûklere karşı başarıyla

sonuçlanan seferler düzenlemişti. Ancak Çağatayların uzun zamandır Horâsân'ın doğusuna sızma gayreti içerisinde olduğunu fark eden ve bundan oldukça tedirgin olan Olcâyâtû, 1313 yılında bir ordu sevk ederek Çağatay ordularını Horâsân'ın doğusundan uzaklaştırdı. Aldığı yenilgiler sonrası Horâsân'ı terk etmek zorunda kalan Davud Hoca,¹ Mâverâünnehir'e giderek Çağatay hanından yardım istedi. Bu talebe kayıtsız kalamayan İsen Buka, kardeşi Kebek² ve Şehzâde Yesâvur'u (Yasâvur- Mîsur, Yîsûr)³ Davud Hoca'ya gönderdi.⁴ Ardından Çağataylı Şehzâdeler hızla Horâsân'a girip Nişâbûr'a kadar ilerlediler. Bu istila sırasında İlhanlıların Horâsân valisi Emîr Yâsâvul ise Mâzenderân'da idi.⁵ Çağataylıların ilerlemesine karşılık vermek isteyen Sultan, 1314 yılında Horâsân'a yöneldi ancak Çağataylı kuvvetlerinin çekildiği haberini alınca Sultâniye'ye geri döndü ve Horâsân valiliğine Şehzâde Ebû Saîd'i tayin etti (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 55).

Horâsân'da İlhanlıları zor duruma düşürmek isteyen İsen Buka gerek Altınordu hükümdarı Özbek Han ile gerekse Memlûklü Sultanı ile ittifak arayışlarına girdi. Bu sırada Anadolu'da Karamanoğulları isyanı İlhanlıları iyiden iyiye zora soktu, ancak Emîr Çoban'ın kısa zamanda isyanı bastırması Olcâyâtû Sultan'ın rahat bir nefes almasını sağlamıştı (Kâşânî, 1969: 168,169). Fakat Horâsân üzerindeki emellerinden bir türlü vazgeçmeyen Çağatay Şehzâdelerinden Kebek, Yesâvur ve Davud Hoca 1315 yılında bir kez daha Ceyhun Nehri'ni geçerek Horâsân'a girdiler. İlhanlı birlikleri ise Emîr Yâsâvul komutasında Murgâb'da toplandılar. Sefer sırasında Emîr Yâsâvul'un yanında Emîr Bucây, Doladay'ın oğlu Bayramşâh ve Ali Şâh gibi komutanlar da bulunmaktaydı. Kısa zaman sonra Murgâb'a gelen Çağatay kuvvetleri ile Emîr Yâsâvul komutasındaki İlhanlı orduları arasında şiddetli bir savaş başladı (Seyfî-i Herevî, 1944: 629). Yâsâvul çok gayret göstermiş olsa da bir sonuç alamadı ve Çağatay Şehzâdeleri çarpışmadan zaferle ayrıldılar.⁶ Mücadele sırasında önemli bir İlhanlı komutanı olan Bucây öldürüldü (Seyfî-i Herevî, 1944: 634; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 59; Togan,

¹ Duva'nın torunu ve Kutluğ Hoca'nın oğludur. Kâşânî, 1969: 201.

² Kebek, 1309'da yemek sırasında zehirlenerek öldürülen Duva'nın küçük oğludur. Semerkandî, 1974: 52; Mîrhând, 1339: V, 502.

³ Dönem içerisinde kaleme alınan kaynaklarda farklı şekilde ifade edilmiş olan Yesâvur (يساور , بيسور , يسور , ميسور), ismi Moğolcada "Sol Kolun Binbaşısı." demektir. Gülensoy-Küçükler, 2015: 524.

⁴ Vassâf ve Kâşânî'ye göre Şehzâde Yesâvur, Buka Timur'un torunu ve Oruk Timur'un oğludur. Vassâf, 2004: 338; Kâşânî, 1969: 174.

⁵ Yâsâvul (يساول - ياساول - بيساول) ismi, dönem içerisinde kaleme alınan kaynaklarda farklı şekilde yazılmakta olup Moğolca "Casagul" arabulucu, hakem; yargıç, hâkim; nöbetçi; bekeçi; kâhya, yönetim memuru demektir. Gülensoy-Küçükler, 2015: 524.

⁶ Vassâf, diğer kaynakların vermiş olduğu bilgileri teyit etmekle birlikte olayı biraz farklı aktarmaktadır. Müellife göre bu sırada Yâsâvul'dan bir elçi geldi ve Şehzâde Kebek, Duva'nın soyundan gelen diğer Şehzâdeler ile Horâsân'a saldırma niyeti ile Ceyhun'dan geçtiği haberini verdi. Düşman Yâsâvul ile karşılaştı ve ona galip geldi. Yâsâvul bir süvari ile kendisinin kaçmakta olduğunu Tûs'a ilettili. Ahali ihtiyatlı davranıp şehir kapısını açmadı. Ordu, şehir üzerine yürüyünce ve vaziyet anlaşılınca kapıyı açtılar. Yâsâvul, Tûs meliki Muhammed Şah'ı öldürdü. Vassâf, 2004: 337.

1987: V. 433; Spuler, 1957: 129). Devamında Çağataylılar Herât ve Şâburgân taraflarına doğru yöneldiler. Çağataylıların bu galibiyet sonrası Horâsân'ı ele geçirdiklerini öğrenen Olcâyâtû Sultan, oğlu Ebû Saîd'i 1315 yılında Emîr Çoban ve İrencîn Noyan gibi önemli emirlerin bulunduğu büyük bir ordu ile bölgeye gönderdi. Ebû Saîd'in gelmekte olduğunu duyan Emîr Yâsâvul ona güzel bir karşılama töreni düzenledi (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 61; Vassâf, 2004: 339). Ebû Saîd, Horâsân'a varmıştı ki Çağatay şehzâdesi Yesâvur'dan bir ittifak teklifi aldı. Kısa zaman önce birlikte hareket ederek Horâsân'ı yağmalayan Şehzâde Kebek ile Yesâvur arasında kavga çıkmış ve Yesâvur düştüğü güç durumdan kurtulmanın çaresi olarak İlhanlılara sığınmayı uygun görmüştü.⁷ Bundan dolayı Şehzâde Yesâvur, kendi ulusundan Hüseyin Timur isimli birisini güzel hediye ve armağanlar ile Ebû Saîd'e göndererek: *"Eğer Olcâyâtû Sultan, ulusum ile Ceyhun'dan geçerek İlhanlı topraklarına geçmeme izin verirse ona tabi olmak isterim."* demiş ve karşılığında ise Çağataylılarla ortak mücadele etmeyi teklif etmişti. Ebû Saîd bu teklifi yine Hüseyin Timur vasıtasıyla Sultâniye'de bulunan Olcâyâtû'ya iletince Sultan, bundan memnun olmuş ve Şehzâde Yesâvur'a geçiş müsaadesi vermişti. Bundan sonra Sultan'ın yarlığı sayesinde Şehzâde Yesâvur kendi ulusu ile Ceyhun'dan geçip Belh, Kuhistân'dan Kâbil hududuna ve Kandahâr ve Germesîr bölgelerine kadar uzanan sahralara yerleşecek ve ihtiyaç haiz olunca Ebû Saîd'e askerî yardım sunacaktı (Kâşânî, 1969: 213; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 61,62).⁸

Yesâvur'un İlhanlıların tarafına geçmesi Kebek'te büyük bir korkuya sebep oldu. Ardından kardeşi İsen Buka'ya Yesâvur'un ihanetinden bahsederek ortadan kaldırılmasını teklif etti. İsen Buka, Şehzâde'nin ihanet edip Horâsân'a geçtiğine ilk başlarda inanmak istemedi; ancak emirlerin İsen Buka'yı ikna etmeleri üzerine Yesâvur'un öldürülüp ulusunun Mâverâünnehir'e geri getirilmesine karar verdi. Bunu haber alan Yesâvur, Ebû Saîd'e durumu iletterek ondan yardım istedi. Gerek Emîr Yâsâvul'ın Kebek karşısında aldığı ağır yenilgi gerekse Şehzâde Yesâvur'un yardım talebi Olcâyâtû Sultan'a iletince o da Ali Kûşçî ve Kûrmiş gibi emirlerin komutası altında büyük bir ordu gönderdi.⁹ Bu kuvvetler Horâsân'a ulaştıkları zaman Ebû Saîd, Emîr Yâsâvul, Emîr Bayramşâh ve Emîr Bektût'u (Bektûb-Gülensoy-Küçüker, 2015: 67) onlar ile birlikte Emîr Yesâvur'a yardıma Mâverâünnehir'e

⁷ Kebek, Yesâvur'u Olcâyâtû Sultan ile gizlice anlaşmış olmakla suçlamıştır. Kâşânî, 1969: 211,212; Spuler, 1957: 130.

⁸ Vassâf'a göre on bin kişilik ordusu, yükleri ve ağırlıkları ayrıca Semerkant taraflarından yağmaladığı çokça hayvanlar ile üç ayda Ceyhun'dan geçti ve Şâburgân'da ikamet etti ve hayvanları için yem ihtiyacını giderdi. Vassâf, 2004: 338,339.

⁹ Vassâf'a göre aldığı yenilgi sonrası Sultan'dan yardım kuvvetleri geldi. Sultan Olcâyâtû'nun fermanı ile Emîr Ali Kûşçî, Emîr Tokmay Gürkan, Alinak'ın oğlu Emîr Kûrmiş, Yâsâvul'un biraderi, Emîrzade Suyurgatmış, Behremşâh ve Bucây'ın yeğeni, Mübârekşâh ve Togân kırk bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Vassâf, 2004: 337.

sevk etti.¹⁰ O sırada Yesâvur ile Kebek bölgede savaş halinde idiler ve yardımın gelmesi Kebek'in mağlubiyetine sebep oldu (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 63,64; Seyfî-i Herevî, 1944: 640-648; Kafalı, 2005: 127).¹¹ Yesâvur ise Mâverâünnehir'e girerek Tirmiz ve Semerkant arasında bulunan ulusunun bakiyelerini topladı. Bu sırada Kebek yeniden saldırdı ve Tirmiz'e kadar ilerledi. Nihayetinde uğradığı hezimetİ İlhanlı merkezine iletince Sultan, Bâdgîs havalisini Yesâvur'a verdi, o da 1316 yılında Ceyhun'dan geçip Mâzenderân'a kadar uzanan sahalara yerleşti (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 65; Aştîyânî, 1986: 330; Erdem, 1997: 109-111; Grousset, 2011: 345).

Şehzâde Yesâvur ile Emîr Yâsâvul Mücadelesi

Sultan Olcâytû'nun son günlerinde Ceyhun Nehri'ni geçerek Bâgdîş'e yerleşen Şehzâde Yesâvur, Sultan'ın ölüm haberini işittiği zaman Horâsân memleketine göz dikti ve bu düşüncesini Oldur Noyan'ın oğlu Bektût ile paylaştı. Şehzâde ile Bektût arasında konu üzerine yapılan görüşmeler sonrası girilecek böyle bir harekete en büyük engelin İlhanlıların Horâsân Emîri Yâsâvul olduğuna kanaat getirdiler. Bektût, Şehzâde'ye *“Bir tedbir almamız gerekli, Emîr Yâsâvul'u katletmek için bir hile düşünmek ve bunun için gayret göstermek en uygunudur. Çünkü eğer onun kudreti ve gücünü bertaraf edersek Horâsân'da hiç kimsenin bizim ile savaşma ve mücadele etmeye gücü ve fırsatı kalmaz.”* dedi (Mîrhând, 1339: V, 480; Hândmîr, 1983: III, 211). Bu düşünce üzerinde hemfikir olan Şehzâde ve Bektût bunun için gizlice bir tertip ile meşgul oldular (Semerkandî, 1974: 28).

Emîr Sevinç'in Horâsân'da bulunduğu bu dönemde Emîr Yâsâvul, Şehzâde Yesâvur'un aile efradından bir kızı kendine eş olarak istiyordu. Emîr Suncuk, Horâsân'dan Irak taraflarına gittikten sonra Emîr Yâsâvul, Yesâvur'un akrabası olan bu kız ile nikâh kıydı. Ardından Emîr Yesâvur adına bir toy düzenleme bahanesiyle Horâsân vilayetlerinden toplanmak üzere üç yüz bin dinar talep etti ve devamında bu vilayetlerden çok miktarda

¹⁰ Seyfî-i Herevî'ye göre Emîr Yâsâvul, Emîr Ali ve Emîr Kûrmişî ile Herât taraflarından Mâverâünnehir'e doğru yönelince Herât emiri Melik Gıyâseddin de Gûrlu, Nekûderî, Belûcî, Halac ve Sencerîlerden oluşan ordusuyla onlar ile birlikteydi. Seyfî-i Herevî, 1944: 643; Kâşânî'ye göre Şehzâde Yesâvur, Tirmiz'e ulaştığında, Yâsâvul, Bektût, Emîr Ali Kûşçî ve Kûrmişî gibi Horâsân'ın bilcümle emirleri Yesâvur'a yardım için Ceyhun Nehri kenarına ulaşmışlardı. Kâşânî, 1969: 214.

¹¹ Natanzi, kaynaklarda var olan bilgilerin aksine İsen Buka'nın hanlığının üçüncü yılında Büyük Kaan'ın Çağatay Şehzâdesi Yesâvur Oğul'un eline yarlıg vererek Çağatay ulusuna Han olarak gönderdiğini, İsen Buka ile kardeşi Kebek'in bu durum üzerine onu bertaraf etmek üzere sefer düzenlediklerini iddia etmektedir. Natanzi, 1957: 107; Vassâf'a göre Sultan'ın ordusu Tûs taraflarına ulaştığı zaman bir elçi geldi ve Bektût, Bahâdır'ın Horâsân'ı boş bıraktığı için Duva'nın ordularının bu istila olaya kalkışıp Yâsâvul ile savaştıklarını; şimdi Bektût'un geri döndüğünü ve Saltanat ordularının geldiğine dair haberleri duyan Duva'nın ordularının kendi bölgelerine geri çekildiklerini bildirdi. Ancak Sultan'ın ordu emirleri onların arkasından Ceyhun'u geçip Tirmiz'in ötesinde onlar ile savaştı ve Şehzâde Kebek'i hezimete uğrattılar. Buhara'ya bir günlük mesafe kalana kadar onları takip edip çok kişiyi esir ettiler. Vassâf, 2004: 337,338.

değerli mallar topladı.¹² Zalim bir adam olan Emîr (Aştiyânî, 1986: 330), Herât halkına ise elli bin dinar vermelerini bildirdi. Yolladığı nâibine bu paraların bir hafta içinde hazineye ulaşması gerektiğini söylemiştir (İsfizârî, 1338: I, 469; Seyfi-i Herevî, 1944: 649; Mîrhând, 1339: V, 480). H. 716 yılının Kurban Bayramı, (Zilhicce ayının 10'unda 23 Şubat 1317- Seyfi-i Herevî, 1944: 649; Mîrhând, 1339: V, 481) onun nâiblerinden iki kişi elli süvari ile Herât'a geldiler. İki gün içerisinde sopa ve kırbaçlar ile halka işkence edip mescitlerde toplanmış halkı zulüm etmek için dışarı çıkardılar. Yakaladıkları herkese iki yüz, üç yüz dinar ödemeyi zorunlu kıldılar. Sokak ve pazarda çok kişiyi sopalar ile cezalandırıp işkence ettiler ve ertesi gün elli bin dinarı toplayana kadar halka karşı giriştikleri bu kötü muameleleri devam ettirdiler. Horâsân'ın tamamında bu tarzda zulümler yaparak toy için gerekli olan üç yüz bin dinarı toplamaya gayret gösterdiler; ancak bu yapılanlar halkın Emîr Yâsâvul'a büyük bir kin duymasına sebebiyet verdi. Bütün Horâsân'da ve özellikle de Herât'ta yaşanan bu hadiselerden bir ay sonra, yani Muharrem 717'de Emîr Yâsâvul, Şehzâde Yesâvur tarafından katledildi (Mart/Nisan 1317- Seyfi-i Herevî, 1944: 649; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 74; Aştiyânî, 1986: 330).¹³ Aslında son dönemde giriştiği zalimane davranışlar sonrası Yâsâvul bölgede kendine karşı muhalif bir kitle meydana gelmesine sebebiyet verirken sonunu da hazırlamış oldu. Devrin ve düzenin değiştiğini fark edemeyen Emîr Yâsâvul cebir ve şiddetle halktan topladığı mallardan oluşan hazinesi ile toy yapmak amacıyla Şehzâde Yesâvur'un otağına yöneldi. Onun gelişinden önce Şehzâde ve Bektût, Emîr Yâsâvul'a saldırma niyetinde idiler. Bununla birlikte “*Emîr Yâsâvul, Şehzâde Yesâvur'u yakalamaya geliyor ve toy düzenlemek bir bahanedir.*” diyerek aslında uygulamaya koymak istedikleri plana zemin hazırlamak istiyorlardı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 74; Semerkandî, 1974: 28; Mîrhând, 1339: V, 480,481). Kendisine karşı meydana gelen bu hasmâne tutumdan ve yapılan plandan habersiz toy düzenlemek amacıyla yol alması Yâsâvul için sonun başlangıcı demektir. Aslında yaşanan siyasi olaylar Emîr'in kendi ayakları ile ölüme gidişinin sebebiydi.

¹² Vassâf, yaşanan kız isteme olayını ve sonrasında meydana gelen hadiseleri diğer kaynaklardan farklı ve daha ayrıntılı olarak ele almıştır. Müellife göre H.717 yılında Yâsâvul, Yesâvur'un kardeşinin oğlu Zülkarneyn'in kızını kendine eş olarak istedi ve bu maksatla çok sayıda hediye ve armağanlar ile Yesâvur'un otağına doğru yola koyuldu. Bu zamanda Yesâvur, birkaç günlüğüne ava gitmişti. Yâsâvul, Yesâvur'u beklemedi ve büyük bir kutlama düzenledi. Hatunun gönlünü altın ile cezbetti ve kızı iltifatlarına mazhar kıldı. Yesâvur geri döndüğünde bu niyetini anlatması için ona birisini arza gönderdi ve kendisi de damatlık işlerini tamamlamaya koyuldu. Öte yandan Bektût da aynı kızı istemekteydi. Bu vakadan haberdar olduğu zaman Yâsâvul'u kıskandı ve Yesâvur'u av sırasında kandırdı ve kulağına: “*Sultan Olcâyütü öldü ve Padişahzade Ebû Saîd henüz küçük yaştadır. Eğer kendi kızını bana verirsen söz veriyorum Yâsâvul'u ortadan kaldır ve Horâsân bölgesini senin idarene sunarım.*” dedi. Vassâf, 2004: 342.

¹³ Abu'l Fida' ya göre bu dönemde Harezm ve Mâverâunnehir Moğollarından Horâsân'a saldırılar vardı ve saldıran Moğolların kralı Yesâvur (Bashur) idi. Abu'l Fida', 1983: 73.

Bu dönemde Dânişmend Bahâdır oğlu Bucây'ın oğlu Ebû Yezîd (Mîrhând, 1339: V, 481), Şehzâde Yesâvur'a hizmet ediyordu. Ebû Yezîd, önceden Olcâyâtû Sultan devrinde babasının Horâsân'daki ulusunun ve ordularının idaresine hâkim olmak için Sultan'ın yarlığına sahip olmuştu. Ancak yaşı küçük olması sebebiyle henüz tayin edildiği görevine başlayamamıştı. Ayrıca Sultan, Emîr Sevinç'i onun yanına atabeg tayin etmişti. Emîr Sevinç, Irak'a giderken Bucây ulusu üzerindeki yetkisini Ebû Yezîd'e devretti. Bu devir teslim olayına razı olmayan Emîr Yâsâvul, Ebû Yezîd ve onun akıl hocaları Bektût, Mübârekşâh¹⁴ ve Taştımur gibi emirleri yaşananların müsebbibi olarak görüp onları rahat bırakmayacağına dair yemin etti. Ardından Bucây ulusu arasında kargaşa çıkarmak isteyen Emîr Yâsâvul, Dânişmend Bahâdır'ın oğlu ve Ebû Yezîd'in amcası Togân'a hilatlar giydirdi. Devamında ulusunun yüzlük ve binlik emirlerine al tamgası (kırmızı mührü) ile bir mektup gönderdi. Mektubun muhtevası şu idi: *“Emîr Ebû Yezîd küçük ve emirlerin sözünden dışarı çıkamayabilir. Onlar (yüzlük ve binlik emirler) Dânişmend Bahâdır oğlu Togân'ın kendi üzerlerindeki hükmünü bilmeli ve onun fermanından yüz çevirmemelidirler”*. Emîr Yâsâvul'un hükmü Bucây ulusu ve iline ulaştığı zaman yüzlük ve binlik Emîrlerinin tümü bağlılıklarını sunmak amacıyla Togân'ın huzuruna gittiler. Ordu Emîrlerinin Ebû Yezîd'den yüz çevirip amcası Togân'ın yanına gitmesinden haberdar olan Bektût, hemen *“Emîr Yâsâvul kendi al tamgası hükmünce, Sultan Olcâyâtû'nun al tamgası hükmüyle adil Şehzâde Yesâvur'un hizmetine giren Bucây'ın oğlu Yezîd'i görevden aldı ve onun yerine Togân'ı tayin etti.”* diyerek Şehzâde Yesâvur'a durumu arz etti. Şehzâde Yesâvur, bu konuya çok sinirlendi ve: *“Bizim Yâsâvul'a hiç itimadımız kalmadı. Onun düzenlediği bu toy hileden başka bir şey değildir.”* dedikten sonra Bektût'a: *“Emîr Yâsâvul'un şerri ve fitnessi zahir olmadan önce onu defetmeyi düşünmeliyiz.”* diyerek aslında önceden beri akıllarında olan Emîr'i öldürme planını devreye sokmak istediğini açıkça ifşa etti. Ertesi gün Emîr Yâsâvul, cebir ve şiddetle halktan topladığı altın, mücevher, altın nakışlı kaftanlar, altın kaplar, genç atlar ve gulamanlar, üç yüz eşek yükü yemeklik ve birkaç tulum şarap ve on bin koyundan oluşan hazinesi ile Şehzâde Yesâvur'un otağına geldi ve Bektût'un çadırına ulaşip büyük bir ziyafet düzenledi. Her şeyden habersiz sabahın erken saatlerinden başlayıp öğleden sonraya kadar şarap içip eğlendi.¹⁵ Ansızın Togân'ın çadırından kavga ve gürültü sesleri geldi. Yâsâvul'un emirlerinden bir tanesi Togânlıların tamamının yakalandığı haberini verip devamında Yâsâvul'a: *“Bektût senin canına kast etti ve Dânişmend Bahâdır'ın oğlu Eynek Togân'ı*

¹⁴ Kâşânî'ye göre Emîr Bucây ile Mübârekşâh kardeştir. Kâşânî, 1969: 220.

¹⁵ Kâşânî'ye göre Emîr Yâsâvul yemek yemekle meşgul idi. Ansızın kana susamış askerleri ile Bektût oraya geldi. Yâsâvul otuz nökeri ile kaçarak Herât'a doğru yola koyuldu. Kâşânî, 1969: 220.

yakaladı.” dedi (Seyfî-i Herevî, 1944: 651; Mîrhând, 1339: V, 481).¹⁶ Arkasından çevrilen entrikalardan bihaber olan Emîr Yâsâvul, Bektût’un otağına gelip ziyafet tertip etmişti. Yaşananları haber alır almaz hızlıca bulunduğu yerden ayrıldı ise de Bektût’un ordugâhından sahraya doğru elli süvari ile henüz yarım fersah gitmemişti ki Şehzâde Yesâvur’un askerleri, Yâsâvul’un otağına ve hazinesine saldırdı ve tamamını yağmalayıp birçoğunu esir etti. Mübârekşâh, Emîr Yâsâvul’un çadırını cariyeleri ile birlikte ele geçirdi. Emîr’i yakalamayı kafasına koyan Bektût, Mübârekşâh’ı elli süvari ile Emîr Yâsâvul’un arkasından gönderdi. Emîr Yâsâvul on süvari ile iki günlük yürüyüş sonrası Herât yakınlarına ulaştı ve şehrin emiri Melik Gıyâseddin’i yanına çağırıldı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 75; Seyfî-i Herevî, 1944: 652; Mîrhând, 1339: V, 481,482).

Emîr Yâsâvul, Melik Gıyâseddin ile görüşüp kendisine bu kötülüğü yapan Bektût’u ona şikâyet etti.¹⁷ Melik ise Emîr’e karşı: “*Adil Emîr kendini endişe yollarına vurmaması gerekiyor; çünkü dünyanın âdeti budur. Gâh ferahlık verir gâh da zahmet.*” gibi özlü ve güzel sözler sarf etti ve: “*Bizim canımız ve malımız Emîrindir.*” deyip onun gönlünü aldı. Emîr Yâsâvul, Melik’in davranışlarını çok beğenip onu takdir etti. Melik Gıyâseddin, onu şehre davet etti ise de Emîr: “*Benim için uygun olan erkenden gitmektir. Çünkü bir ordu arkamdan geliyor.*” diyerek bu daveti nazikçe geri çevirdi. Melik Gıyâseddin’den birkaç at aldıktan sonra veda edip Herât tarafından Nîşâbûr’a doğru yöneldi. İki gün sonra Câm hududunda Mübârekşâh elli süvari ile ona yetişti. Bu sırada Emîr’in yanında otuz süvari vardı. Karşılıklı muharebeye tutuştular. Mübârekşâh taraftarları dinlenmiş idiler. Yâsâvul’un askerleri giriştikleri cebri yürüyüşten dolayı kendilerini takip eden orduya mukavemet edecek güçleri kalmamıştı.¹⁸ Savaş sırasında bir ok, at üzerinde mücadelesini sürdüren Emîr Yâsâvul’a

¹⁶ Semerkandî’ye göre Emîr Yâsâvul, Bektût’un otağında eğlence ile meşgul olurken ona onun bütün adamlarının yakalandığı haberi geldi. Semerkandî, 1974: 28.

¹⁷ 1295 yılında Kert emiri Melik Rükneddin ölünce onun yerine oğlu Fahreddin geçti. Melik Fahreddin, Gazan Han ile Nevuz arasında yaşananlar ve Nevruz’un öldürülmesi sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı Gazan Han’dan hilat ile al tamga, payza ve Herât şehrinin menşurunu aldı. Ancak Nekûderilerin Horâsân’da gerçekleştirdikleri yağma ve soygunlar sonrası Gazan Han kardeşi Şehzâde Olcâyâtü’yu bu topluluğu cezalandırması için Herât’a gönderdi. Şehzâde Olcâyâtü ile Melik Fahreddin arasında Nekûderileri teslim etme meselesi yüzünden çıkan olaylar sonrası Şehzâde, Herât’ı kuşattı. Ancak yapılan anlaşma sonrası Şehzâde bölgeden ayrılırken Melik Fahreddin Herât Emîri olarak görevine devam etti. Olcâyâtü Şehzâdeliği sırasında kendisine karşı gelen Melik Fahreddin’in davranışlarını hiç bir zaman unutmadı ve tahta oturur oturmaz Dânişmend Bahâdır’ı Herât’a gönderdi. Şehir Dânişmend tarafından uzun süre muhasara edilmesine rağmen ele geçirilemedi. Nihayetinde Dânişmend, Melik Fahreddin tarafından öldürüldü. Ardından Dânişmend Bahâdır’ın oğlu Bucây bölgeye geldi ve şehri kuşattı. Bu sırada Melik Gıyâseddin, kardeşi Fahreddin Kert’in 1308 yılında Emankuh’da (Eskelce-Âmân Kûh) ölmesinin ardından Olcâyâtü Sultan’ın nezdine gidip Horâsân üzerine yarlıg almaya muvaffak oldu. Sultan, Melik Gıyâseddin Kert’e iltifat edip onu Ceyhun sahiline kadar uzanan sahadaki Müslüman halkın meliki olarak tanıdı. Özgüdenli, 2009: 176,177; Uslu, 1997: 38; Togan, 1987: V. 434; Ahmed Gaffârî Kazvîni, Tarihsiz: 149.

¹⁸ Vassâf, yaşanan olayları Bektût ile Yâsâvul arasındaki kız isteme meselesinden ortaya çıktığını iddia etmiş ve devamında yaşananları ise şöyle anlatmıştır: “Emîr Yesâvur ile Bektût, Mübârekşâh’ı bir ordu ile ansızın

saplandı ve Emîr aldığı bu yaranın etkisiyle atın sırtından düştü. Emîr'in kardeşleri ve taraftarları onun düştüğünü gördüklerinde endişeye kapılınca aralarında bir kargaşa meydana geldi. Bunun sonucunda da ağır bir hezimetle uğradılar. Mübârekşâh bir kaç kişiye Emîr'i yakalayıp başının gövdesinden ayrılması suretiyle öldürülmesini emretti. Nihayetinde Mübârekşâh tarafından esir edilen Emîr Yâsâvul öldürüldü (Kâşânî, 1969: 220; Kazvînî, 1944: 611; Seyfî-i Herevî, 1944: 653,654; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 76; İsfizârî, 1338: I, 469,470).¹⁹

Horâsân'da Emîr Yâsâvul gibi kudretli bir İlhanlı emirinin bu şekilde öldürülmesi özellikle Sultan Ebû Saîd nezdinde büyük bir endişeye sebebiyet verdi. Olayın tetkik edilmesi için bizzat merkezden yönetimin emriyle gönderilen Emîr İsen Kutluğ, bir kaç gün sonra Horâsân'a geldi.²⁰ Emîr Yâsâvul gibi bir düşmandan kurtulmanın rahatlığı içerisinde Şehzâde Yesâvur, Emîr Bektût'u İsen Kutluğ'un huzuruna gönderdi. Bektût, Emîr Yâsâvul'un öldürülme sebebini şöyle açıkladı: "*Emîr Yâsâvul, Şehzâde Yesâvur'un canına kast etmişti bundan dolayı öldürüldü.*" Ardından Şehzâde Yesâvur'dan Sultan Ebû Saîd'e yazılmış bir ahitnameyi Sultan'ın huzuruna gönderdi (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 77; Fasîh Hâfî, 1961: III, 27; Mîrhând, 1339: V, 482; Semerkandî, 1974: 29; Hândmîr, 1983: III, 202).²¹ Kısa zaman önce Mâverâünnehir'deki karışıklıklardan kaçarak Sultan Olcâyâtû'ya sığınan ve hayatta kalmasını ancak Sultan yarlığına ve ihsanlarına borçlu olan Çağatay Şehzâdesi Yesâvur, Bâdgîs'teki ikametinden çok çabuk sıkıldı ve büyük İlhanlı emirlerine kafa tutar hale geldi. Öyle ki Emîr Yâsâvul gibi büyük bir emiri öldürttükten sonra bile işlediği bu suçun Sultan Ebû Saîd tarafından cezasız bırakılması, ayrıca hiçbir şey olmamış gibi ikili arasındaki ilişkilerin mektuplaşmalar ile devam etmesi, aslında Şehzâde Yesâvur'un kendine güvenmesini sağlamış ve Horâsân'da bundan sonra girişeceği bütün hareketlerin nedeni ise işte bu özgüven olmuştur. Bir taraftan Sultan'a bağlılığını bildiren mektuplar yazarken bir taraftan da Bektût

Yâsâvul'un üzerine gitmesi ve meclisi ile eğlencesinin her ikisini de mateme çevirmesine karar verdiler. Yâsâvul, gönül rahatlığı ile oturmuşken ansızın o (Mübârekşâh) ordu geldi. Onun (Yâsâvul) ile iki yüz süvari vardı; hepsi bu olayda öldürüldüler. Yâsâvul savaş meydanından kaçtı. Mübârekşâh, onu takibe başladı ve iki gün sonra Herât yakınlığında Karasu denilen yerde ona ulaştı. Mübârekşâh, Yâsâvul'a eşlik eden az sayıdaki birliği öldürüp onu da esir ettikten sonra başını gövdesinden ayırıp öldürdü. Mübârekşâh bu hizmetinden sonra Yesâvur ve Bektût'un yanında önemli bir yere sahip oldu. Vassâf, 2004: 342.

¹⁹ Fasîh Hâfî'ye göre Emîr Yâsâvul, Dânişmend Bahâdır'ın oğlu Bucây'ın oğlu Mübârekşâh ile yapılan savaş sırasında bir ok ile katledildi. Fasîh Hâfî, 1961: III, 26.

²⁰ Ehrî'ye göre Sultan Ebû Saîd'in tahta oturduğu sırada Emîr İrencîn, Rum'da İsen Kutluğ ise Horâsân'da idi. Ehrî, 1954: 51.

²¹ Vassâf yaşanan olayları farklı ele almıştır. Müellife göre Bektût, Yâsâvul meselesini hallettiği zaman şart koştuğu gibi Yesâvur'dan kızı kendine eş olarak aldı. Sonra bir elçiyi Sultan'ın yanına gönderdi ve bu işi amcası Teküder'in öldürülmesinin kisası olarak yaptığını ve kendi kulluğunun devam ettiğini bildirdi. Her şekilde malumdur ki Teküder'ı Polad Kıya, kervan muhafazasında görevli askerleri yağmaladığından ötürü Zülkarneyn'i ise Sultan'ın fermanına göre yasaya göndermişti. Ancak Sultan Ebû Saîd'in cülusunun daha yeni olduğu ve Horâsân'da Bektût'un varlığına ihtiyaç duyulduğu için Bektût'un bağışlanma isteği kabul edildi. Vassâf, 2004: 342,343.

ile Horâsân'ı istila ve yağma planları yapması Şehzâde'nin kısa zaman sonra harekete geçeceğini işaretliydi. Bu sırada Şehzâde'nin beklediği şartlar olgunlaştı ve H. 718 (1318-1319) yılında Ebû Saîd'in memleketinin etrafında fitne ve sıkıntı meydana geldi. Kıpçak hâkimi Özbek Han Derbend yoluna yöneldi; Mısır ve Şam tarafından sayısız asker Diyarbakır vilayetine geldi. Horâsân'da ise Şehzâde Yesâvur ortaya çıkan fırsatı değerlendirmek isteyip Sultan'a düşman oldu ve Mâzenderân hududuna kadar gitti.²²

Yesâvur'un faaliyetleri Ebû Saîd'e arz edildiği zaman devlet erkânını ve emirleri toplayıp meşveret yaparak bir karara vardı. Alınan karar doğrultusunda itibar sahibi büyük emirler, ordular ile İlhanlı ülkesinin dört bir tarafına gönderildiler. Sultan, emirler arasında büyük bir öneme sahip olan Emîr Hüseyin'i bir ordu ile Horâsân'a, Mâzenderân taraflarına Şehzâde Yesâvur'u defetmesi için tayin etti.²³ Bu esnada Emîr Hüseyin'e önceden düşman askerlerinin Horâsân'ın tamamını ele geçirdiği ve elebaşları Şehzâde Yesâvur'un ise büyük bir ordu ile Mâzenderân'a ulaştığı haberi gelmişti. Dolayısıyla Emîr Hüseyin tedbirli davranıp sınırdan öteye gitmedi. Ardından Sultan'a durumu bildirip *"Eğer bu tarafa sizin tarafınızdan gönderilen bir yardım gelirse Cihan Padişahı'nın feyzi ve bereketiyle düşmanı Mâzenderân'dan ve Horâsân'ın tamamından atmayı ümit etmekteyiz."* diyerek ondan yardım istedi. Kendisine yapılan yardım talebini karşılıksız bırakmayan Sultan Ebû Saîd, bütün askerlerini Emîr Hüseyin'e destek olmaları için gönderdi. Bu kuvvetler Horâsân'a yönelip Rey taraflarında Emîr Hüseyin'e ulaştıklarında mevsim kış idi. Şiddetli yağış bütün yolları kapatmış Emîr Hüseyin'in öncüleri ise kar altında ancak Dâmgân taraflarına kadar ulaşmışlardı. Şehzâde Yesâvur onların gelişini araştırdı. Ardından Emîrlerini topladı ve son yaşananlardan sonra geri çekilmeyi uygun gördüğünü bildirdi. Emîr Hüseyin üstlendiği vazifeyi tam olarak başarıyla sonlandıramamıştı; ancak Horâsân'da yaşanan olayların haberleri Ebû Saîd'in huzuruna ulaşmış ve bu olaylar Sultan'ın aklını meşgul etmişti. Bunun üzerine Emîr Çoban: *"Ben de Horâsân'a gideyim ve bu hadiseyi def edeyim."* dedi. Bu teklifi uygun bulan Sultan Ebû Saîd, Yesâvur ve adamlarının def edilmesi ve Horâsân bölgesinin intizamı için bu sefer de Emîr Çoban'ı bu diyara gönderdi. Emîr Çoban, Arran'dan hareket edip Beylekân'a geldi. Bu mevzide yönünün Horâsân olduğunu söyledi. Bu esnada Derbend

²² Sultan Ebû Saîd'in cülusundan hemen sonra Sultan ile Şehzâde Yesâvur arasında iyi ilişkiler gelişmiş ve Sultan Olcâytû zamanında Şehzâde'ye verilen ahitnamenin aynen devamı için Ebû Saîd ile Şehzâde arasında uzun mektuplaşmalar gerçekleşmişti. Bu mektupların içeriğini ve yaşanan gelişmeler hakkında geniş bilgileri Seyfi-i Herevî, Târihnâme-i Herât isimi eserinde verirken Hâfız-ı Ebrû da bu kitaptan aldığı mektupların detaylarına eserinde yer vermektedir. Seyfi-i Herevî, 1944: 659-670; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 80-84.

²³ Ehrî'ye göre Emîr Çoban tarafından Horâsân Emîr Hüseyin'e verildi. Hüseyin orada Muharrem 722 (Ocak/Şubat 1322) yılında öldü. Cenazesi Tebriz'e getirtildi ve Emîr Çoban, onun yerine Horâsân'a Hasan'ı gönderdi. Ehrî, 1954: 53.

tarafından Özbek Han'ın Deşt-i Hazar'dan geçerek Derbend'e ulaştığı haberi geldi. Kısa zaman önce Sultan Ebû Saîd tarafından birkaç tümen asker, emirleri ile o hududa gönderilmişti. Düşman askerinin büyüklük ve heybeti işitildiği zaman İlhanlı emirleri onlar ile karşılaşmaktan kaçınıp Sultan'ın otağına geri döndüler. Sultan'ın orduları çok önce ortaya çıkan olaylara müdahale etmeleri için ülkenin dört bir yanına gönderildiği için bölünmüştü ve Sultan ile yalnızca bin süvarilik bir kuvvet kalmıştı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 84,85; Mîrhând, 1339: V, 485,486; Semerkandî, 1974: 32,33).

Sultan ordusunun içerisinde bulunduğu duruma aldırış etmeden yanındakiler ile Kür Nehri kenarına geldi. Emîr Çoban, Beylekân'da iken Özbek Han ile Sultan'ın ırmak kenarında karşılaştıklarını haber aldığı anda hemen Horâsân işlerini bırakıp iki ordunun karşılaştığı Kür Nehri'ne doğru yöneldi (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 86; Mîrhând, 1339: V, 486). Önce Emîr Hüseyin tehlikesinden olumsuz hava şartlarının sayesinde kurtulan Şehzâde, Emîr Çoban'ın gazabından ise Özbek Han'ın seferi sayesinde kurtulmuş ve sonuçsuz kalan bu iki sefer sonrası Horâsân'da hareket serbestliği kazanmıştır. İçinde bulunduğu durumu lehine çevirmeyi düşünen Şehzâde, bölgedeki emellerine kavuşmak uğruna hareketine kaldığı yerden devam etmiştir.

Horâsân'da Meydana Gelen Hadiseler

Şehzâde Yesâvur, Sultan Ebû Saîd devrinin ilk yıllarında Horâsân vilayetinde büyük tahribatlar yaptı. Bunun asıl sebebi Emîr Bektût idi. Bektût, Sultan'a muhalefet etmesi ve Horâsân vilayetinin emirlerinin yakalanması için devamlı olarak Yesâvur'un huzurunda sözler sarf ediyordu. Emîr Bektût'un mevkiisi Şehzâde Yesâvur'un önünde gün be gün arttı. Öyle ki onun uygun görmediği takdirde şehzâde ve emirler, memleketin genel işlerine bile müdahale edemezlerdi (Seyfî-i Herevî, 1944: 670; Mîrhând, 1339: V, 487). Bu tarihten birkaç yıl önce Mâverâünnehir'den Sultan Olcatyu'nun tabisi olarak Horâsân'a gelmiş olan Şehzâde Minkan (Menkan-Menkal) ve Muhammed Doladay'ın oğlu Bayramsâh (Beyremşâh-Behremşâh), Bektût'un ordusundan bazı emirler ile birlikte, ilk fırsatta fitne ve fesadın müsebbibi olarak gördükleri Bektût'u ortadan kaldırmaya, aile fertlerini esir ederek mallarını yağmalamaya ardından da Tûs ve Râdgân tarafına gitmeye karar verdiler. Gerek Şehzâde Minkan'ın gerekse bölgede onlar ile ittifak kuran diğer emirlerin, Şehzâde Yesâvur'a ve Bektût'a güvenleri yoktu. Bu hudutta Ebû Saîd taraftarı olan emirler birbirleri ile konu üzerine anlaşmaları zaman

bir haberciyi Melik Gıyâseddin'in (Kert) huzuruna Herât'a gönderip bu planı ona açık ettiler.²⁴

Kendisinden talep edilen yardıma karşılık Melik Gıyâseddin, Pehlivan Hacı isimli bir serdarını silahlı yüz adam ile Minkan'a yollayıp emirler ona her ne emrederse yapmasını buyurdu. Bu sırada Bayramşâh da harekete geçmek için kendi ordusuna savaş düzeni vermişti. Emîrler fırsatını kolladı ve bir gece yarısı ansızın Bektût'un aile fertlerine saldırdılar. Bektût bundan habersiz idi. Saldırıdan haberdar olduğu vakit evlatları ve hatunlarından oluşan beş kişi ile birlikte kaçmayı başardı. Ordusunun geri kalanı, kadın ve çocukları, mal ve sürüleri Şehzâde Minkan'ın askerlerinin eline geçti. Bucây ulusuna ait ordu emirlerinden ikisi katledildi. Bektût'un ordusunun emirlerinden bir kaç tanesi de bu muharebe sırasında yaralandı. Bektût, aynı gece aceleyle Şehzâde Yesâvur'un karargâhına ulaştı, külâhını yere vurup durumu arz etti.²⁵ Duyduklarından sonra Şehzâde Yesâvur atına atladı, oğlu Cûkî'yi Bektût'u, Bucây'ın oğlu Mübârekşâh'ı ve birkaç itibar sahibi emiri yedi bin süvari ile öncü olarak gönderdi (Seyfî-i Herevî, 1944: 671,672; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 87; Semerkandî, 1974: 33,34; Fasîh Hâfî, 1961: III, 27). Ardından askerlerine *"Bektût'un muhaliflerini ele geçirmeden geri dönmeyin. Minkan'ı ve onun ile birlikte olan emirleri yakalayıp huzuruma getirin."* diye de emir verdi. Şehzâde Yesâvur'un göndermiş olduğu bu ordu Şehzâde Minkan'ın arkasından hızla at sürdü ve Serahs hududunda onlara yetişti. Çetin bir harpten sonra Şehzâde Minkan hezimete uğradı ve kaçtı, hatunları ve otağı Şehzâde Cûkî'nin askerlerinin eline geçti. Bu sırada Bayramşâh farklı bir tarafa doğru gitmişti. Şehzâde Yesâvur'un ordusu ona ulaşamadı; ancak önceden Bektût'un yağmalanan ordusunun bazı sürü ve mallarını Bayramşâh'ın askerlerinden geri almayı başardı. Dönüş esnasında ise Serahs havalisinden birkaç köyü yağmaladı ve halkını esir aldılar. Şehzâde Cûkî ve Bektût, Şehzâde Yesâvur'un huzuruna vardıklarında Şehzâde, Bektût'u kucaklayıp hilatlar takdim edip çadır hediye etti. Ayrıca kendi ordusundan meşhur bin adamı onun emrine verdi ve onu Bâdgîs'e tayin etti. Ardından Şehzâde Yesâvur otağının olduğu Germesîr'e geri döndü. Şehzâde en yakın adamı Bektût'un başına gelen hadiselerle karşı hemen harekete geçip kendilerine kast eden emirlere karşılık vererek nihayetinde onları bertaraf etmesi aslında bu asî tavırlı emirlerin kendilerine daha büyük hedefler koyarak bölgede hâkimiyet sağlama düşüncesine kapılmalarına sebebiyet verdi. Horâsân'da bu olayların meydana geldiği vakitte Emîr İsen

²⁴ Mîrhând yukarıda isimleri verilen emirlerin adlarını anmadan Ebû Saîd'in emirleri der. Mîrhând, 1339: 487.

²⁵ Kâşânî'ye göre Emîr Yâsâvul'un öldürülmesinden sonra katledilen Emîr'in oğulları bir ordu ile gittiler ve Bektût'un otağını yağmaladılar ardından insanlarından bir kısmını öldürdüler. Bektût birkaç cariyesiyle kaçtı. Bu olayların yaşandığı sırada Şehzâde Yesâvur yirmi sekiz yaşında genç güzel ve sevimli yüzlü, hafif dışarı çıkık parlak alınlı, uzun boylu, güçlü ve kalın gövdeli, biraz şişman ve iyi huylu bir adamdı. Kâşânî, 1969: 220.

Kutluğ, Sultan Ebû Saîd'in huzurundan ve bizzat Emîr Çoban'ın emriyle Horâsân Emîrliğine gönderilmişti. İsen Kutluğ, Horâsân hududuna ulaştığında Bektût, Bâdgîs'ten onun yanına gitti. Horâsân emirlerinin tamamına yakını Kutluğ'un yanında idiler. Amaçları Emîr Bektût, İsen Kutluğ'nun huzuruna geldiğinde onu yakalamaktı. Hatta İsen Kutluğ'a “*Bektût geldiğinde derhal yakalanmalı. Çünkü Horâsân'ın harap olması ve fesadın sebebi Bektût'tur.*” dediler. Emîr İsen Kutluğ, Horâsân emirlerinin şüphe ve kuşkularının aksine Bektût'u kurtarmak için bir plan yaptı. Sultan'ın ve Emîr Çoban'ın hükmünün olduğunu iddia ettiği bir mektupta “*Gidişatı bırakıp Bayramşâh ve Ebû Yezîd, Bektût ile birlikte olan emirlerin tamamı Bâdgîs'e Bektût'un huzuruna gitsinler ve onun hüküm ve fermanından yüz çevirmesinler.*” diye yazmaktaydı. Düzmece bir mektup ile öldürülmekten kurtulan Bektût'un kıymetli hilatlar ile geri dönmesine müsaade edildi. Öyle ki bu olaylar yüzünden emirler, İsen Kutluğ'un Şehzâde Yesâvur ile ittifak kurmuş olduğundan ve Sultan Ebû Saîd'e muhalefet edeceğinden şüphelendiler (Seyfi-i Herevî, 1944: 672,673; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 88; Mîrhând, 1339: V, 487).²⁶ Bundan birkaç gün sonra Bucây Oğul (Ebû Yezîd) ve Bayramşâh'ın ordu emirlerinden bazıları Bâdgîs'e geldiler. Bektût'un İsen Kutluğ'un bizzat tertiplemediği bir plan ile hayatını kurtarması ve onun tevcih ettiği hilatlar ile itibarının artması Bektût'un işlerinin düzene girmesini sağlamış ve bölgede kudreti herkes tarafından bilinir olmuştu. Öyle ki Bektût, Horâsân'da vukua gelen hayır ve şer her ne oluyorsa onu Şehzâde Yesâvur'a arz ediyor, kendine karşı koyacak bir gücün Horâsân'da olmadığını bildiği için bunda da hiçbir sakınca görmüyordu (Seyfi-i Herevî, 1944: 673; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 89; Semerkandî, 1974: 35).

²⁶ Vassâf, İsen Kuluğ'un gelişi ve yaşananları kısaca şöyle aktarmaktadır: H. 717 yılında Horâsân'ın harap edilmesinden haberdar olan Büyük Emîr İsen Kutluğ, bunun müsebbibi olan Bektût'u itaat altına alacağını Sultan'a arz etti. Sultan bunu kabul etti ve onun hizmetine on bin adam verip yanında emirler ile yola koyulmasını buyurdu. Bu esnada Şehzâde Menkan (Minkan), Hacı Pehlivan, Bayramşâh (Behramşâh-Beyremşâh), Ali Şâh gibi emirlerin komutası altında on bin kişilik bir ordu ile Yâsâvul'un katledilmesinin intikamı için Bektût'un üzerine hücum etti. Emîr İsen Kutluğ bu konudan haberdar oldu ve bir elçiyi Şehzâde Menkan'ın huzuruna gönderip Bektût hakkında saltanat hükmünün bulunduğunu ve ona taarruz etmemesini bildirdi. Bundan dolayı emirlerin her biri kendi mülklerine geri döndüler. Emîr İsen Kutluğ, Horâsân'a vardığı zaman Bektût, gizlice bir elçi gönderdi ve: “*Eğer Menkan'ın işini bitirirsek diğerlerinin işi kolaydır.*” dedi. İsen Kutluğ, taifesiyle bu konu üzerine görüştü ve gece olunca Menkan'ı katletti. Ertesi gün onun öldürülmesinin Sultan'ın buyruğu dışında olmadığını ilan etti. Bektût, gönül rahatlığı ile İsen Kutluğ'un hizmetine girmek için yola çıktı. Önceden kendi gelişinden onu haberdar etti. Emîr beş yüz süvariye onu karşılamak için gönderdi ve büyük bir ziyafet tertip etti. Sultan'ın fermanı hükmünce Horâsân ordularının tasarrufunu Bektût'a bıraktı. Emîr İsen Kutluğ, Emîr Çoban'a muhalif olduğu için Bektût ile bir anlaşma yapmıştı. Emîr İsen Kutluğ, Horâsân işlerine bir düzen verdiği zaman geri döndü. Lakin vakit geçirmeden Emîr'in gidişinden hemen sonra Bektût isyana başladı. Vassâf, 2004: 343.

Şehzâde Yesâvur'un Sîstan Taraflarına Gitmesi

İsen Kutluğ hakkındaki endişesi fazla sürmeyen Şehzâde Yesâvur, Germesîr'e vardığı zaman kaygı ve tasadan uzak birkaç gün orada kaldı. Ardından Sultan Ebû Saîd'e karşı isyan etmeye karar verdi. H. 718 (1318-1319) yılında Şehzâde Yesâvur, Kandahâr ve Germesîr tarafından Sîstan'a doğru hareket etti. Oraya vardığında bölgenin valisi olan Melik Nâsireddin'e vaat, korkutma, gözdağı ve tehdit içeren bir mektup yazdı (Seyfî-i Herevî, 1944: 674,675; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 89). Mektup, kendisine ulaştığı zaman Nâsireddin kaygılandı ve hemen kardeşleri ve mülkünün müşavirleri ile meşveret yaptı. Şehzâde Yesâvur'a cevabında uygun ve hoş sözler kullandı. İtaat etmeyi ve haraçgüzar olmayı kabul edip Şehzâde Yesâvur'un elçilerini hoş ve sayısız hediyeler ile geri gönderdi. İltizam olduğundandır ki Sîstan vilayetinin malını gerektiği şekilde kullanması için Şehzâde Yesâvur'un huzuruna yolladı. Bu esnada Timur Nekûderî bir mektup gönderip “*Melik Nâsireddin, Şehzâde Yesâvur'dan kaygılanmamalı, zayıflık göstermemeli ve kendisini tereddüt yoluna vermemeli. Ben meşhur birkaç tane emir ve bütün Nekûderî askerleri ile Yesâvur'un can ve malını arzu etmekteyiz. Ayrıca onu yakalamak için de bir fırsat kollamaktayız. Çünkü o önceden Horâsân'da çok fazla tahribat yaptı ve bölgeyi viraneye çevirdi. Şehzâde yüzünden emirler arasında çok fazla ihtilaf peyda oldu. O, Sultan Ebû Saîd'e muhalifti, değişti ve onun ile anlaşma yaptı. Sonra Sultan'a verdiği sözü ihlal etti. Herât emiri Melik Gıyâseddin'i birkaç defa çağırdıysa da Melik onun huzuruna gitmedi ve ona mal vermedi.*” diyerek Melik Nâsireddin'i fikrinden döndürmeye gayret etti. Melik almış olduğu bu mektup vasıtasıyla konuya vakıf olduğu zaman harp hazırlıklarını yaptı ve mal tahsisi için yanında kalan Şehzâde'nin elçilerinden üç tanesini katletti. Bu sırada Şehzâde Yesâvur, Sîstan'a on fersahtan fazla yaklaşmadı. Bir iki alçak hisarı ele geçirdi. Bu mücadeleler sırasında Şehzâde'nin ordusundan yaklaşık iki yüz, üç yüz kişi öldürüldü. Şehzâde bunun intikamı için ele geçirdiği bu mevzilerde bulunan bütün halkı katletti. Sîstan'ı muhasara etme niyeti vardı; ancak Nekûderîlerin²⁷ hainliğinden ve hilelerinden haberdar olunca Sîstan'ı terk edip onların otağlarına yöneldi ve serdarları olan Timur Abâcayî'yi yakalayıp katletti. Ardından kendi otağına geri döndü ve Horâsân taraflarındaki karışıklıklar ile meşgul olmak için o tarafa yöneldi. Bütün adamlarına haber gönderip: “*Atlarınızı şişmanlatın ve kararlaştırdığımız yere at sürün.*” dedi (Seyfî-i Herevî, 1944: 676,677; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 90). H. 718 (1318-1319) yılında Melik Gıyâseddin, Germesîr ve Gazne'den dostu olan bir şahıstan Şehzâde

²⁷ Önceleri Irak ve çevresinde ikamet etmekteyken evvela Kuhistân'a oradan da 698/1298-99 yılında Herât ve çevresine gelerek Herât Meliki Fahreddin Kert'in hizmetine girmiş olan Nekûderîler göçebe bir topluluktur. Özgüdenli, 2009: 176; Şahin, 2013: 147.

Yesâvur'un yanındaki askerler ile Horâsân taraflarına geleceğinin ve bu sefer için yaklaşık kırk gün hazırlık ile meşgul olduğunun haberini aldı. Bu mektup Melik Gıyâseddin'e ulaştığı zaman bir elçiyi İsen Kutluğ'un Irak'a gitmesinden sonra Râdgân ve Tûs tarafında kalan Ebû Saîd'in emirlerinden Ordayi Gazan ve Emîr Tukul'ın huzuruna gönderdi. Onlara Şehzâde Yesâvar'ın Horâsân'a saldırma niyetinde olduğunu bildirdi. Zikredilen emirler Melik Gıyâseddin'in sözlerine iltifat etmediler. Üstelik kibirlenerek bizim gölgemizden bile korkuyorlar deyip Şehzâde Yesâvur'u küçümsediler. Ayrıca Şehzâde, Sultan ile muhalif değildir ve onun ordusunun da Horâsân'a gelebilecek gücü yoktur diyerek gerekli tedbirleri almaktan imtina ettiler (Seyfi-i Herevî, 1944: 678; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 91; Semerkandî, 1974: 36; Mîrhând, 1339: V, 488; Hândmîr, 1983: III, 202,203; İsfizârî, 1338: I, 473; Fasîh Hâfî, 1961: III, 27; Aştîyânî, 1986: 330).

Râdgân ve Tûs taraflarında bulunan Ebû Saîd'e tabi emirler her ne kadar Şehzâde Yesâvur'un kendilerinden korkup Horâsân'a saldıramayacağını iddia etmiş olsalar da meydana gelen olaylar durumun hiç de onların düşündüğü gibi olmadığını açıkça göstermekteydi. Öyle ki Şehzâde Yesâvur'un H. 718 yılının Cemâzeyilâhir'in²⁸ ortasında kendi otağını oğlu Şehzâde Cûkî'ye emanet edip kalabalık bir ordu ile Horâsân'a yönelmesiyle İlhanlı Devleti sınırları dâhilinde sıkıntı ortaya çıktı. Kandahâr ve Germesîr vilayetinden ve Bâdgîs'den Bektût, Delgak ve Bucây'ın oğlu Mübârekşâh gibi Emîrlere Şehzâde Yesâvur'un huzura geldiler. Şehzâde Yesâvur emirlere *“Bizim niyetimiz şudur: Horâsân hududuna geldik; çünkü Irak'tan şöyle bir haber işittim ki Şehzâde Ebû Saîd saltanat tahtına oturmamış ve emirler memleket işlerine müdahale ediyor. Eğer bu doğru ise Horâsân'dan Irak'a gidelim ve Sultanoğlu Ebû Saîd'i tahta oturtalım ve onun memleketindeki muhalifleri kökünden söküp geri dönelim. Eğer Şehzâde Ebû Saîd saltanat tahtında oturmuşsa ve bizim yardımımıza ihtiyacı yok ise dizginleri Horâsân tarafına çevirir Mâzenderân hududundan döneriz.”* dedi. Şehzâde Yesâvur'dan bu sözleri duyan Emîrlere aslında Şehzâde'nin niyetinden pek de emin olmadıkları için Horâsân'a gitme konusunda tereddüt ettiler. İlk etapta emirlerden beklediği desteği göremeyen Şehzâde Yesâvur: *“Ben Ebû Saîd'in yardımına gidiyorum gayem budur.”* gibi ikna edici sözler söyledi. Ancak Şehzâde'nin sarf ettiği sözlerin hepsi birer hile idi ve Sultan Ebû Saîd'in saltanat tahtına oturduğunu Şehzâde çok iyi biliyordu. Gayet mahirane tavır ve davranışlarıyla etrafındakileri ikna etmeyi başaran Şehzâde ile emirler, aralarında Horâsân'a ve Mâzenderân taraflarına gitme konusunda yaptıkları istişare sonrası anlaştilar. Ardından Şehzâde Yesâvur, Herât Meliki Gıyâseddin'e

²⁸ Hâfız-ı Ebrû'ya göre bu olay, Cemâzeyilevvel ayında vukua gelmiştir. Hâfız-ı Ebrû, 1938: 91.

taarruz ve Herât'ı muhasara etme konusunda emirleri ile meşveret yaptı. Herkes bu konu üzerine bir şeyler söyledi ise de en sonunda Emîr Bektût'un teşviki ile Şehzâde, Melik Gıyâseddin'e bir mektup gönderdi. Mektubunda: *"Bu tarihten önce birkaç kez elçilerimizi ve ardından peş peşe mektuplarımızı Herât'a göndererek Meliki davet ettik. Ancak nihayetinde Melik davete icabet etmedi ve bizim bu cömertliğimizi görmediğini farz ettik. Biz şimdi Horâsân beldelerini kurtarma niyeti ile bu tarafa gelmişiz. Hiç vakit kaybetmeden hizmetindeki emirlerin kılavuzluğu ve itaatkâr Horâsânlılardan oluşan ordusu ile o ve emirleri Horâsân hududuna kadar ilerleyerek bize katılmalıdır. Beldelerin fethinden sonra Horâsân'ın tamamını ona emanet edeceğiz."* şeklinde gönül alıcı sözleri mevcuttu. Mektup, Melik Gıyâseddin'e ulaştınca Şehzâde'ye karşılık bir cevap yazdı (Seyfî-i Herevî, 1944: 684,685; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 94,95; Mîrhând, 1339: V, 489; İsfizârî, 1338: I, 474). Melik'in mektubu Şehzâde Yesâvur'a ulaştığı zaman kaygılandı ve Gıyâseddin'in kesinlikle ona tabi olmayacağını anladı. Sefer hazırlıkları tamamlandığı zaman şehzâdeler ve emirler ittifak ile Mâzenderân'a gitmek için hareket ettiler. H. 718 yılının Recep ayında (Ağustos-Eylül 1318) Herât ovasından geçtiler. Melik Gıyâseddin'in şehri Herât'ın kapıları onlara kapalıydı. Bu mevziyi sulh ile açamadıkları için bu kin gönüllerinde her daim yer etti ve bir gün bunun intikamını muhakkak alacaklardı. Herât kapılarında oyalanmayarak yoluna devam eden Şehzâde, Câm'a ulaştınca Şeyhülislâm Hoca Şehâbeddin'i ziyarete gitti. Ardından Câm'dan hareket etti. Tûs ve Râdgân'daki Ebû Saîd'e bağlı olan emirler eğlence ile meşgul idiler. Melik Gıyâseddin onları bu konudan haberdar etmiş olmasına rağmen Melik'in onları korkutmak için böyle bir şey yaptığını düşünüp ordularını dağıtmışlardı. Onlar bu tedbirsiz davranışlarının sonucunda gafil avlandılar ve ansızın Şehzâde Yesâvur, bölgede bulunan emirlere saldırıp bütün aile fertlerini, hatunlarını, uşaklarını, hanelerini, sürülerini, koyunlarını ve çadırlarını yağmaladı. Ayrıca Emîr Tukâl, Emîr Gâzân, Abâcayî ve Alâ Timur gibi emirlerin hepsini esir alarak yanında götürdü. Dâmgân hududuna kadar giden Bektût ve Mâzenderân ovasına kadar giden Şehzâde Yesâvur bu yıl yağmaladıkları bölgelerden özellikle de Mâzenderân'dan seyyidlerden, eşraftan, ekâbirlerden, kadim ve büyük ailelerden yaklaşık on bin kişiyi esir aldılar. Çok fazla ganimet ve zenginlik Şehzâde Yesâvur'un ordusunun eline geçti. Şehzâde, Mâzenderân'a geldiği zaman Horâsân şehirlerine elçiler göndermiş ve şehir halklarını kendisine itaate davet etmişti. Ancak hiçbir şehir ve kale ile beldelerdeki hiç kimse ona itaat etmeye gelmedi ve ona boyun eğmedi. Birkaç gün sonra Sultan Ebû Saîd tarafından Emîr Hüseyin'in yeniden Şehzâde Yesâvur'un üzerine gönderildiği haberi ulaştığı zaman Şehzâde kışın ortasında Mâzenderân'dan kaçıp Horâsân'a yöneldi (Seyfî-i Herevî, 1944: 688,689; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 91-96; Semerkandî, 1974: 36-38; Mîrhând, 1339: V, 489-491;

Hândmîr, 1983: III, 203; İsfizârî, 1338: I, 475; Aştîyânî, 1986: 331). Şehzâde çevresine topladığı emirler ile büyük bir ordu meydana getirip İlhanlı ülkesini yağma ve talan etse de Sultan tarafından gönderilen Emîr Hüseyin'e karşı gelemeyeceğini anlayıp bölgeden uzaklaşması çevresindeki kuvvetlerin ne kadar çok olursa olsun yine de Sultan'ın ordusu ile baş edemeyeceğini düşündüğünün açık bir delili idi. Aslında bölgede yaşanan olaylar, gerçeklerin tam da Şehzâde'nin düşündüğü gibi olduğunu kısa zaman sonra ortaya koyacaktır.

Emîr Hüseyin'in Horâsân'a Gelişi

Şehzâde Yesâvur kalabalık bir ordu ile Mâzendarân'a geldiği zaman durumun ciddiyetini anlayan Sultan Ebû Saîd, Emîr Ak-Buka'nın oğlu Emîr Hüseyin'i bu hadisenin defedilmesi için Horâsân'a gönderdi (Kazvînî, 1944: 615). Emîr Hüseyin, Irak orduları ile Şehzâde'nin peşine düştü. Emîr Hüseyin, Rey vilayetine geldiği zaman Şehzâde Yesâvur'un durum ve vaziyetini açıklığa kavuşturdu ve ona üstün gelebilmek için bir elçiyi Sultan Ebû Saîd'in huzuruna yardım talebi için gönderdi. Sultan, bu sırada Karabağ kışlağına gelmişti. Büyük bir kuvveti Emîr Hüseyin'in yardımına namzed buyurup ona gönderdi. Aldığı yardım sonrası iyice kendine güvenen Emîr Hüseyin, Mâzendarân'a yöneldi. Şehzâde Yesâvur, onun gelişinden haberdar olduğunda Bektût ve diğer emirler ile meşveret yaptı. Emirlerin bazıları: *"Biz de onları karşılamaya gidelim ve cenk edelim."* bazıları: *"Onları bekleyelim geldikleri zaman onlar ile muharebe edelim."* bazıları da *"Bu şekilde selamete ulaşmak zordur. Biz geldiğimiz yolla geri dönelim. Eğer yenilirse bizim yurdumuz uzak olduğu için bizden hiç kimse kendi otağına ulaşamaz."* dedi. Savaş erbabı emirler görüşlerini bildirip tedbirler düşündüler ve en sonunda savaşmak yerine kendi yurtlarına geri dönmeye karar verdiler. Şehzâde Yesâvur ve adamları, Emîr Hüseyin'in kalabalık bir orduya sahip olduğu haberi üzerine kışın ortasında Mâzenderân'dan kaçtılar. Emîr Hüseyin, Şehzâde'nin ordusu ile geri çekildiği haberini tahkik ettirdiği zaman aceleyle onların arkasından gitti. Emîr'in öncü birlikleri ilk başta Şehzâde Yesâvur'un artçılarına ulaştılar (Semerkandî, 1974: 46).

Şehzâde'nin orduları Mâzenderân'dan çok fazla esir almışlardı. Geri dönüşleri sırasında sürekli olarak takip edildiklerinden dolayı her bir yurdun yaşlılarını, zayıf hayvanlarını, ağırlıkları ve kıymetli eşyalarını yollarda bırakarak ilerliyorlardı. Şehzâde Yesâvur'un hareket ettiği bir menzil üzerine Emîr Hüseyin'in askerleri konaklıyordu. Şehzâde Yesâvur, Nişâbûr hududuna ulaştığı zaman birkaç emirin iki bin süvari ile Nişâbûr'a gitmesini ve nakit olarak onlar üzerine yüklediği ağır vergiyi hazinesine getirmesini kararlaştırdı. Kendisi de Meşhed tarafına hareket etti (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 104; Mîrhând, 1339: V, 497;

Hândmîr, 1983: III, 203). Nîşâbûr'a gitmiş olan askeri birlik bu diyarın sakinlerine işkence etti ve birçok kişiyi öldürdü. Nîşâbûr halkı Şehzâde Yesâvur'un nakit olarak onlardan emrettiği vergileri toplamaları için yirmi gün mühlet talep ettiler. Şehzâde, halka mühlet vermedi ve aynı gün vergiyi istedi. Gece olunca şehri korumakla görevli askerlerin şehirden dışarı çıkmış olduğunu görünce Nîşâbûr halkı çok korktu ve el açarak beddua ettiler. Ansızın gece yarısı Şehzâde Yesâvur'un gönderdiği casuslarından Emîr Hüseyin'in onlara iki fersah uzaklığa kadar yaklaştığı haberi şehre vergi tahsisi için gelen kuvvetlere ulaştı. Bu haberin duyulması askerler arasında bozguna sebebiyet verince onlar, çadırların çoğunu bırakıp gece yarısı şehrin önünden kaçtılar. Sabaha karşı Nîşâbûrlular dışarı çıktıkları zaman Şehzâde'nin askerlerinin kaçtığını gördüler ve bu şekilde kurtuldukları için Allah'a şükrettiler. Casusların da bildirdiği gibi iki gün sonra Emîr Hüseyin'in ordusu Nîşâbûr'a geldi. Şehzâde Yesâvur ise Meşhed'e ulaştığı zaman şehre bir fersah mesafedeki sahra da konaklamıştı. Meşhed reisi Emîr Bedreddin, seyyidlerden oluşan bir topluluk ve hediyeler ile Şehzâde'nin huzuruna gitti. Bu sırada Şehzâde Yesâvur'a arkada kalan askerlerinden ayrıca Bâdgîs'e gönderdiği ordusundan ve orada bırakmış olduğu emirlerin hanelerinin Herât emiri Gıyâseddin tarafından yağma edildiğine, kadınların ve çocuklarının esir edilerek Herât'a götürüldüğüne dair bir kaç kötü haber ulaşmıştı. Şehzâde Yesâvur, Herât'dan geçip Horâsân'ın çoğunu harap edip Mâzenderân'a kadar gittiği zaman Melik Gıyâseddin bu durumu bildirmesi için bir elçiyi Sultan Ebû Saîd'e göndermişti. Melik Gıyâseddin, Emîr Çoban'a Şehzâde Yesâvur'un ve Horâsân emirlerinin ahvalini arz etmişti. Buna karşılık Emîr Çoban, Melik Gıyâseddin'e bir mektup yazıp onun elçisini Sultan'ın huzuruna çıkardığını ve Sultan'ın onu Şehzâde Yesâvur ve maiyetine girmiş olan emirler ile harp etmeye teşvik ettiğini bildirmişti. Emîr Çoban, mektubunda Melik Gıyâseddin'in taleplerinin tamamını yerine getirdiğini, Emîr Hüseyin'i kalabalık bir orduyla Şehzâde Yesâvur ile harp etmesi için Horâsân'a doğru gönderdiğini söylüyor ve devamında Melik, Yesâvur ve taraftarlarından dolayı hiç endişe etmemeli ve bizim ile düşman olan emirler Bucây ve Bektût'un aile efratlarını hiç düşünmeden sahip olduğu imkân ile onlardan katli ve yağmayı esirgememelidir diyordu (Seyfi-i Herevî, 1944: 692,693; Hâfiz-ı Ebrû, 1938: 105; Semerkandî, 1974: 45,46; Mîrhând, 1339: V, 498).

Sultan Ebû Saîd'in yarlığı ve Emîr Çoban'ın mektubu Emîr Gıyâseddin'e ulaştığı zaman bir orduyu Bucây Oğul'un (Ebû Yezîd) aile fertlerini ve Bektût'un askerlerinden birkaçının hanesini Herât'a getirmesi için Bâdgîs'e gönderdi. Kısa zaman sonra amacına ulaştı ve ardından yakalanan şahısları Herât'a getirtti. Bu sırada Bâdgîs'e Bektût tarafından idareci olarak bırakılan şahıs Bucây Oğul'un hanelerinin Melik Gıyâseddin'in askerlerinin

eline düştüğünü haber alınca korktu ve Mübâreksâh ile Bektût'un ailelerini Fâryâb'a götürdü. Melik Gıyâseddin ise onlardan ele geçirilen malları kendi askerlerine dağıttı. Bu haber, Bektût ve Bucây Oğul'a ulaştığı zaman şaşkınlık ve korku içerisinde Şehzâde Yesâvur'un huzuruna çıktılar ve Melik Gıyâseddin *"Bizim hanelerimizi yağmaladı, çocuklarımızı ve kadınlarımızı esir aldı mallarımızı ve sürülerimizi Belûcî, Nekûderî, Gûrlu ve Sencerî askerleri arasında bölüştürdü."* diyerek içinde buldukları durumun vahametini Şehzâde'ye anlatmaya çalıştılar. Bu olayın haberi Şehzâde Yesâvur'un huzuruna ulaştığı gün Meşhed'in Seyyidleri huzura geldiler. Şehzâde Yesâvur çok sinirli olduğu için Seyyidler selam verdikleri zaman başını kaldırıp cevap bile vermedi. Öğle namazından ikinci namazına kadar Seyyidler ayakta beklemişlerdi. Hiç kimsenin söz söylemeye mecali yoktu. Sonunda birisi: *"Askere tagar ve mutfak içinde koyun ve yağ gereklidir."* dedi. Meşhed reisi Emîr Bedreddin minnet ederek *"Gerekli önlemleri aldım; mahsullerin tayinini buyurdum ve bu paraların tahsili ve Meşhed'e getirilmesi için yüz kişiyi görevlendirdim. Yüz baş koyun ve üç yüz eşek yükü arpa temin ettim, gerekli düzenlemeleri yapıp Şehzâde'nin arkasından yetiştirdim."* dedi. Bu sırada Şehzâde Yesâvur, Câm taraflarına göç etti. Ardından Meşhed Reisi mahsullerin tahsisi için bir topluluğu kendisi ile birlikte Meşhed'e götürdü ve toplanan mahsulleri ambarlara koydurdu. Kendiyle birlikte Meşhed'e getirdiği Şehzâde'nin adamlarını iki üç gün kapılarda süründürdü ve ilk fırsatta hepsini yakalatıp nihayetinde katlettirdi. Bir kaç gün sonra Emîr Hüseyin Meşhed'e geldiğinde Emîr Bedreddin bu topluluğun silah ve atlarını Emîr Hüseyin'in huzuruna getirip ona hediye etti. Emîr Hüseyin, Meşhed reisini bundan dolayı çokça övdü ve yüceltti. Emîr Hüseyin'in amansız takibi altında olan Şehzâde Yesâvur ise Câm hududuna vardığı zaman bir nökerini Şeyhülislâm Şehâbeddin'in huzuruna gönderdi ve yanına çağırdı. İlerleyişine devam eden Emîr Hüseyin ve Irak askerleri Tûs ve Râdgân'a vardıkları sırada bahar başı olduğu için hayvanların zayıf ve harap olduğundan bu bölgede bir süre beklemek zorunda kaldılar. Bunu fırsat bilen Şehzâde Yesâvur, Karane isimli mevziye²⁹ yöneldi ve bu menzilde bir kaç gün konaklayıp bekledi (Hâfiz-ı Ebrû, 1938: 106; Mîrhând, 1339: V, 498,499; Hândmîr, 1983: III, 203; Fasîh Hâfî, 1961: III, 30). Şeyh Şehâbeddin'i çağırmak amacıyla giden elçi birkaç gün sonra Şehzâde'nin huzuruna geri geldi. Şeyh, elçinin sözüne iltifat etmemişti. Şehzâde buna çok kızdı ve bir birliğini Şeyh Şehâbeddin'i getirmeleri için gönderdi. Şeyh, Câm'da bir hisar gibi yaptırdığı köşküne kapandı. Öyle ki Şehzâde Yesâvur'un askerleri çok çabaladılar ama onu ele geçiremediler. Onlardan çok sayıda adamı katlettiler, birkaç gün muhasara ettiler ancak Şeyhi ele geçiremeyip aciz duruma düştüler.

²⁹ İsfizârî, bu mevziinin ismini Kara Tepe olarak vermektedir. İsfizârî, 1338: I. 475; Kara Tepe mıntıkası Bâdgîs'tedir. Togan, 1987: V. 434.

Ardından Câm vilayetinin koyunlarını sürüp Şehzâde'nin huzuruna gittiler ve ona: “Adamlarımızın çoğu öldüler harp ettik; ama şeyhin hisarını fethedemedik.” dediler. Bunun üzerine Şehzâde Yesâvur, Mübâreksâh'ı altı bin süvari ile bütün bu karşı koymaların müsebbibi olarak gördüğü Melik Gıyâseddin'den intikam almak amacıyla Herât'a hücumla gönderdi (Semerkandî, 1974: 47; Mîrhând, 1339: V, 499).³⁰ H. 719 yılının Muharrem (Şubat-Mart 1319) ayında Melik Gıyâseddin'in ordusuna mensup askerler Şehzâde Yesâvur'un ordusundan üç askeri yakalayıp Melik'in huzuruna gönderdiler. Yakalan askerler Şehzâde Yesâvur'un birkaç gün içerisinde bir ordu ile Herât'a saldırmak için geleceğini Melik Gıyâseddin'e itiraf ettiler. Şehzâde Yesâvur'un geri dönüş haberi ve Herât hakkındaki planlarını bu şekilde öğrenen Melik Gıyâseddin, halka kendi köy ve yerleşim yerlerinden daha korunaklı olan şehre gelmelerine ve gelirken de koyunlarını da yanlarında getirmelerine dair hüküm verdi. Devamında gerekli tedbirleri almak amacıyla İsfizâr ve Herât'a gitti. Bölgedeki kalelerde bulunan adamlarını getirmek niyetiyle at sürdü. Afgan, Halaç, Belûcî, Nekûderî ve Gûrlular'dan topladığı bir orduyu kendi yanında getirdi. Mübâreksâh altı bin adam ile Herât'a vardığı zaman Bâdgîs taraflarından şehre dışardan adam geldiğini öğrendi. Şehrin yakınında koyunlar vardı ve Belûcî bir topluluk³¹ Herât yakınlarındaki Kahdestân'da çok sayıda koyun ve sürüye sahipti (Seyfî-i Herevî, 1944: 695,696).³² Emîr Mübâreksâh H. 719 yılının Safer ayının on birinde (3 Nisan 1319) gece ordusu ile Baştan Deresi'ne geldi ve Çarşamba günü sabah Kahdestân'da otlamakta olan Belûcîlerin koyunlarını sürüp götürdü. Melik Gıyâseddin, Emîr Abâcayî'yi Nekûderîler ve savaşçı Gûrluları emirleri ile bu tarafa gönderdi. Bu sırada Belûcîlerin şefi olan Şah Belûc yanındaki birkaç kişi ve muhalifler ile Kahdestân'da harp etmekle meşgul olduğu vakit şehirden Sencerî ve Gûrlu savaşçılar ulaştı. Emîr Mübâreksâh ise bu sırada Belûcîlerin otlaklarına saldırdı ve onların hayvanlarını ele geçirip bu hayvanları onların başına iki yüz kişiyi görevlendirerek Bâdgîs tarafına sürdü. Kendisi ise askerlerin geri kalanı ile beraber Herât askerleri ile harp etti. Her iki tarafta da çok fazla çaba gösterdi. Öyle ki her kuvvetten iki yüz, üç yüz kişiye yakın kişi katledildi.³³ Şehir tarafından süvari ve piyade yardımı geldiği sırada Emîr Mübâreksâh'ın ordusu yavaş yavaş geri çekiliyordu. Melik'in askerleri de takip amaçlı onların arkasından gidiyordu. Karoh Deresi yakınına ulaşana kadar yollarına devam ettiler. Herât halkı daha ileriye gitmedi ama

³⁰ Seyfî-i Herevî ve İsfizârî, Melik Gıyâseddin ile Sultan Ebû Saîd ve Emîr Çoban arasında yaşanan mektuplaşma olayını diğer kaynakların aksine Câm'da Şeyh Şehâbeddin'in muhasarasından sonra yaşandığını iddia etmektedir. Seyfî-i Herevî, 1944: 691,692; İsfizârî, 1338: I. 475.

³¹ Belûcistan'ın göçebe halkı olan Belûcîlar hakkında bkz.: Dames, 1979: II. 493-513.

³² İsfizârî'nin eseri tahsis yapılrken Kahdestân bölgesi olarak geçen yer metnin açıklamaları yapılrken Kuhistân olarak verilmiştir. Ancak Kahdestân isimli bölge Herât'ın yaklaşık 10 km doğusunda bulunmaktadır. İsfizârî, 1338: I. 478, d.not. 2.

³³ Mîrhând, ölenlerin Türk ve Tacikler olduğunu iddia eder. Mîrhând, 1339: 499.

muhâliflerin götürmüş oldukları koyun ve sürülerin bazılarını geri almayı başardılar (Seyfi-i Herevî, 1944: 696,697; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 107; İsfizârî, 1338: I, 478). Herât ordusu onların arkasından gitmeye çok hevesliydi. Ancak Emîr Abâcayî, Melik Gıyâseddin'in hükmü mucibince onlara mani oldu ve gitmelerine müsaade etmedi. Emîr Mübârekşâh yanındakiler ile bütün gece at sürdü ve hiçbir yerde durup dinlenmeden yoluna devam etti. Öyle ki sabaha yakın Herât'dan on beş fersah uzaklıkta idiler.³⁴ Herât yakınında giriştiği muharebeden yenik ayrılıp kaçmak zorunda kalan Emîr Mübârekşâh ertesi gün Rahle isimindeki bir nökerini Şehzâde Yesâvur ve Emîr Bektût'un huzuruna gönderip: *“Herât şehrine saldırdım. Şehirden çok sayıda piyade ve süvari dışarı çıktı. Bizim ile onlar arasında birkaç harp hamlesi vukua geldi. Sonuçta Herâtlular galip geldiler. Orada fazla kalamadım. Eğer büyük emirlerden birini beş bin adam ile göndermeyi uygun görürseniz ittifak ile şehri muhasara ederiz.”* dedi. Bu haber Şehzâde Yesâvur'a ulaştığı zaman kendi adamlarından Sultan isimli komutanını Emîr Bektût'un on bin adamı ile birlikte gitmesine ve Mübârekşâh'ın da altı bin adamla onlara katıldıktan sonra Herât şehrini muhasara etmesine karar verdi. Sultan ve Bektût on bin süvari ile Herât tarafına gidip Emîr Mübârekşâh ile birleştiler. 719 yılının Rebûlâhir ayının beşinde (Mayıs 1319) Cuma günü³⁵ yukarıda zikredilen emirler şehir yakınlarına ulaştılar. Melik Gıyâseddin kendi adamlarını toplamış hazır ve istekli bir şekilde harbi beklemekteydi. Geldikleri ilk gün, kuşluk vaktinden ikindi namazına kadar cenk ettiler. Her iki taraftan insanlar katledildi, pek çoğu da yaralandı. Ertesi gün Emîr Bektût, Şeyhülislâm Hoca Ebû Ahmed'i Melik Gıyâseddin'in huzuruna gönderdi (Seyfi-i Herevî, 1944: 701; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 108; Hândmîr, 1983: III, 204). Melik Gıyâseddin'in Bâdgîs'den yakalayıp Herât'a götürdüğü esirlerin geri gönderilmesini talep edip eğer on gün içerisinde istekleri gerçekleşmezse askerlerin şehri bir harabeye çevireceklerini söyledi. Melik ise cevabında o tutsaklardan bir tanesini dışarı gönderdiği takdirde Belûcîlerin ve Nekûderîlerin de benzer isteklerinin olabileceğinden söz edip bu talebi reddetti ve devamında: *“Ben bu topluluğu Sultan Ebû Saîd'in hükmü doğrultusunda esir ettim; onun izni olmadan vermeyeceğim.”* dedi (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 109; Mîrhând, 1339: V, 500; İsfizârî, 1338: I, 477).

Melik'in sözleri Bektût'a ulaştığı zaman aldığı cevap karşısında çok sinirlendi ve çevresindekilere *“Bu Gûrlular ile cenkten başka hiçbir çare yoktur.”* dedi. Ertesi gün

³⁴ Seyfi-i Herevî, diğerlerinin aksine uzaklaşılacak mesafeyi on sekiz fersah olarak vermektedir. Seyfi-i Herevî, 1944: 698.

³⁵ Seyfi-i Herevî, Semerkandî ve İsfizârî tarih olarak Rebûlevvel'in beşi Cuma gününü vermektedir. Seyfi-i Herevî, 1944: 698,699; Semerkandî, 1974: 48; İsfizârî, 1338: I, 479; Üç kaynağın aksine Mîrhând hiçbir tarih belirtmemiştir. Mîrhând, 1339: 500.

Mübârekşâh üç bin süvari ile Zengine Köprüsü üzerine geldi.³⁶ Şehzâde Yesâvur'un önceden Bektût'un yanına verdiği Sultan isimli komutan ise üç bin adam ile Derkara Köprüsü üzerine yöneldi. Bektût da askerlerin geri kalmasıyla Irak Kapısı ve Baraman Kapısı'ndan Kuçe Bağları ve İncili Köprüsü'ne³⁷ kadar saf tutup sağdan ve soldan şehre hamle yaptı. Melik Gıyâseddin de her iki taraftan onların karşısına birlikler gönderdi. Bu günde akşama kadar her iki taraf da çetin mücadele verdi. Bu sırada Derkara köprüsünden fırlatılan bir ok Sultan isimli komutanın atına saplandı. Yere düşen Sultan, başka bir ata binmek isteyip hamle yaptı, adamları onu yalnız bırakmışlardı. Herât şehrinin kuvvetleri onu ele geçirmek üzereydiler; geri döndü ve kendisini suya attı; bir asker onu omuzundan ok ile yaraladı, Sultan savaş öncesi heftanın altından bir zırh giyinmişti. Ok, heftandan zırha geçmiş üç parmak da omuzuna saplanmıştı.³⁸ Askerleri Sultan'ın yakalanmak üzere olduğunu gördükleri zaman birlikte hamle yaptılar ve onu bütün gayretleri ile sudan dışarı çıkardılar. Bu şekilde öğle namazına kadar harp ettiler. Ancak göstermiş oldukları bu çaba, herhangi bir sonuca ulaşmayınca harp etmekten vazgeçip kendi otaklarına geri döndüler (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 109; Mîrhând, 1339: V, 501; İsfizârî, 1338: I, 481). Ertesi gün Bektût: *"Bu topluluk ile cenk etmekten bize bir fayda yoktur. Bizim adamlarımız harap olacak, evler viran oldu, bağlar kesildi, otlaklar otlatıldı."* dedi ve tekrardan Hoca Ebû Ahmed'i Melik'in huzuruna gönderip: *"Eğer Bucây'ın aile fertlerinden beş haneyi gönderirse bize de harp etmekten el çekmemiz doğrultusunda verdiğimiz buyruklarla Şehzâde Yesâvur'un önünde bir mazeret olur. Eğer Melik bu taifeyi dışarı gönderirse harp etmekten el çekeriz ancak şartımız bu taifeyi bize emanet etmesidir."* dedi. Devamında Hoca Ebû Ahmed, Melik Gıyâseddin ile görüşüp aldığı olumsuz cevap ile şehirden dışarı çıktığında Bektût ve ordusu şehrin önünden çekilmiş ve Şehzâde Yesâvur'a taraf gitmiş olduğunu gördü. Bektût'un arkasından beş fersah gitmesinde rağmen ondan ve ordusundan hiçbir haber alamadı. Bir süvariye Melik Gıyâseddin'e gönderdi ve Bektût'un gidişinden onu da haberdar etti.³⁹

Bektût ve kuvvetlerinin Herât önünden ayrılmasının asıl sebebi, Şehzâde Yesâvur'dan almış oldukları geri dönüş çağrısını içeren emirdi. Şehzâde, Irak askerleri ve diğer kuvvetler

³⁶ Rîgine Köprüsü, Semerkandî, 1974: 49; Seyfî-i Herevî göre Mübârekşâh, on bin yedi yüz süvari ile Rîgine Köprüsü üzerinde saf tuttu. Seyfî-i Herevî, 1944: 703; Mîrhând'a göre ise bin kişi ile Rîgine Köprüsüne geldi. Mîrhând, 1339: 501.

³⁷ İncil Köprüsü, Ortaçağ kaynaklarında sıkça geçtiği üzere Herât Nehri'nin sularından faydalanmak için açılan İncili Kanalı üzerinde bulunan köprüdür. Şahin, 2013: 440; Semerkandî, 1974: 49; Mîrhând'da Rencil Köprüsü olarak geçmektedir. Mîrhând, 1339: 501.

³⁸ Seyfî-i Herevî, Sultan isimli komutana oku atan kişinin Şemaniyan kabilesinden Hüsameddin isimli şahıs olduğunu iddia etmektedir. Seyfî-i Herevî, 1944: 706.

³⁹ Şeyhülislâm Hoca Ebû Ahmed ile Melik Gıyâseddin arasında geçen görüşmenin detayları için bkz.: Seyfî-i Herevî, 1944: 708,709.

ile Emîr Hüseyin'in onlara yaklaştığını ve aynı hafta içerisinde o tarafa yöneceklerini bildirmiş; Bektût'u ve yanında bulunan askerleri bu sebepten dolayı çağırmişti. Emîr Hüseyin karşısında sahip olduğu askeri kuvveti şehir muhasarasında meşgul ederek girişeceği savaş sırasında sayısal üstünlüğün Emîr'den yana olmasını istemediğinden dolayı böyle bir harekete girişen Şehzâde, askerleri arasında bir bütünlük sağlamaya gayret etmişti. Herât muhasarasından dönen Bektût, Şehzâde Yesâvur'un huzuruna vardığı sırada tekrar Emîr'in gelişine dair haberleri tetkik ettirdikleri zaman Emîr Hüseyin ile askerlerinin hareket hâlinde olduklarını, devamında iki aya kadar da buldukları mevzide konaklayacaklarını ve sonradan yeniden Şehzâde'nin olduğu bölgeye yöneceklerini öğrendiler. Şehzâde Yesâvur, Emîr Hüseyin'in iki ay bir menzilde bekleyeceği haberi nedeniyle sakinleşti ve bu konu üzerine kendi emirleri ile meşveret yaptı. Emirler görüşme sırasında: *"Biz zorla çok fazla ganimet ele geçirdik ve şu anda Emîr Hüseyin tehlikesi var. Doğru olan, Irak askeri gelmeden önce Herât şehrine gitmek ve şehri muhasara edip yağmalamaktır. Eğer fetih olursa onlar bize doğru yöneldikleri zaman her çeşit barışa vaktimiz olur. Oraya gidelim ve birlik olmaya gayret edelim."* dediler. Şehzâde Yesâvur, bu düşüncüyü beğendi ve Herât'a sefer yapmak niyetiyle hemen harekete geçip o tarafa yöneldi. Üç bin süvariye Tûs'a doğru Irak askerlerinin ahvalini tetkik için gönderdi. Bin süvarilik bir kuvveti ise Kuhistân taraflarına memur etti. Şehzâde Yesâvur, Herât taraflarına ordusundan Bektût, Mübârekşâh ve Sultan isimli komutanı öncü olarak gönderdi. Bektût, Rebîülevvel ayının 22'si Pazartesi günü Beşûrân çayırında konakladı.⁴⁰

Şehzâde Yesâvur'un gelişi ile alakalı haber Melik Gıyâseddin'e ulaştığında çoktan kuşatma işine hâkim sınırı tutmuş, muharebe giysilerini kuşanmış ve şehri harp için hazırlamıştı. Savaş başlayınca her gün Bektût'un askerleri şehrin kapılarına geliyor ve yoğun bir şekilde cenk ediyor ve tekrardan geri dönüyordu.⁴¹ Her iki taraftan çok sayıda asker katledildi. On sekiz gün bu şekilde savaştılar. Şehirde çok fazla insan öldü. Şehre tesir etmede aciz kaldıkları zaman şehirde savaşı terk edip harabeler üzerinde mevzi aldılar ve halka zarar vermek amacıyla çevrede bulunan otlakları hayvanlarına yedirdiler. Bu esnada emirler birkaç kez adamlarını Melik Gıyâseddin'in huzuruna gönderip: *"Eğer Melik söz dinler ve Bucây'ın hatununu dışarı gönderirse Şehzâde Yesâvur'dan bu vilayetin otlarını yedirmemesini ve el"*

⁴⁰Bektût'un gelişi ve konaklama tarihi ile alakalı farklı bilgiler mevcuttur. Seyfi-i Herevî, 1944: 710; Mîrhând, 1339: 501; Hâfız-ı Ebrû'ya göre Rebîülâhîr Ayının 22'si. Hâfız-ı Ebrû, 1938: 110; Muînüddin İsfizârî'ye göre Rebîülevvel Ayının ikinci pazartesisidir. İsfizârî, 1338: I. 482; Semerkandî'ye göre H. 719 Yılı'nın Rebîülevvel Ayının 22'si. Semerkandî, 1974: 50.

⁴¹ Herât şehrinin kapılarında yaşanan mücadeleler hakkında bkz.: Seyfi-i Herevî, 1944: 712,713; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 110.

çekip bu diyardan gitmesini isteriz.” dediler. Melik Gıyâseddin cevabında: *“Yedi yıldır bu diyarın yemini çekirge yiyordu bu yıl da başkalarının yemesini göze alırız.”* dedi. Başarısızlıkla sonuçlanan bir aylık kuşatmadan sonra Şehzâde Yesâvur, Herât ovasından ayrılıp Selvin çayırında konakladı, oradan da Germesîr’e yöneldi. Bundan sonra sürekli olarak Şehzâde’nin ardından yol alan Emîr Hüseyin, Herât’a ulaştı. Melik Gıyâseddin şehre gelen Emîr’in hizmetine girdi. Devamında Emîr ile ordusuna katılan Melik’in kuvvetleri ile birlikte Şehzâde’yi takip etmek amacıyla Germesîr taraflarına ilerleyip Zerrin meydanına kadar gittiler.⁴² Şehzâde Yesâvur’un taraftarlarından yakaladıklarını katlettiler ve onun emirlerinden birini, iki yüz süvari ile esir ettikten sonra tamamını öldürdüler. Hava çok sıcak olduğundan oradan daha ileri gitmeyi uygun bulmadılar ve gittikleri yoldan geri döndüler. Melik Gıyâseddin, Emîr Hüseyin’e layıkıyla hizmet etti. Emîr Hüseyin ise onun Şehzâde Yesâvur’un ordusu ile karşılaşmasını ve mücadelesini övüp itibarını artırdı (Seyfî-i Herevî, 1944: 716,717; Hâfız-ı Ebrû, 1938: 111; Semerkandî, 1974: 50,51; Mîrhând, 1339: V, 501,502; İsfizârî, 1338: I, 481-483; Fasîh Hâfî, 1961: III, 28-30).

Şehzâde Yesâvur, Sultan Ebû Saîd ile düşman olup ordusuyla Horâsân’a girmiş Mâzenderân’a kadar gitmişti. Bu sırada Emîr Hüseyin’in Irak’tan gelmesi Yesâvur’un tekrar Germesîr ve Kandahâr’a kadar geri çekilmesine sebep olmuş sonuç olarak Emîr Hüseyin Horâsân Emîrliğinin sahibi olup oraya yerleşmişti. Şehzâde’nin Horâsân’da tutunamadığı haberi Mâverâünnehir’de bulunan kadim düşmanı Şehzâde Kebek’e ulaştı, Kebek, Şehzâde Yesâvur’un Horâsân askerlerinin yardımından mahrum kaldığına ve Sultan Ebû Saîd tarafından da herhangi bir ümidinin kalmadığına vakıf oldu. Kebek, artık İlhanlılardan herhangi bir destek görmeyen ve giriştiği isyanlar sonrası iyice gözden düşen Yesâvur’un durumunu fırsat bilerek Çağatay memleketinden (ulusundan) Elçigiday, Rüstem, Menkil (Mengli) Hoca ve Bolâd (Folad) gibi birkaç Şehzâdenin kırk bin adam ile Germesîr’e yönelmelerine ve Şehzâde Yesâvur’un üzerine yürümelerine karar verdi. Bu planı uygulamaya koyduğu zaman bir elçiyi Emîr Hüseyin’e gönderip: *“Biz orduyu Şehzâde Yesâvur üzerine gönderiyoruz. Siz de (Emîr Hüseyin’in taifesi) Horâsân ordularını emirleri ile bu tarafa göndermelisiniz. Birleşip karşılıklı yardımlaşarak fesat ve fitnenin sebebi olan Şehzâde Yesâvur’a saldıralım ve onu ortadan kaldıralım.”* dedi. Mektup vasıtasıyla Çağatay Şehzâdelerinin planlarından haberdar olan Emîr Hüseyin, Yesâvur’dan kurtulma fırsatının ortaya çıkışını görünce kendisine yapılan tekliften mutlu oldu ve hemen ordu emirlerinden Gâzân, Elkici ve Bektimur’a yirmi bin süvari ile Kandahâr’a gitmelerini emretti. Ayrıca Melik

⁴² Mîrhând’a göre, Zerri Meydanı. Mîrhând, 1339: 502.

Gıyâseddin'e bir mektup yazıp Gûrlu ve Herâtlılardan toplayabildiği askerlerden bir ordu meydana getirmesini ve sahip olduğu bütün emirler ile Germesîr ve Kandahâr taraflarına yönelmesini istedi. Aynı şekilde Sîstan hâkimine de yardım göndermesi hususunda bir mektup yolladı. Melik Gıyâseddin'in emri ve isteği doğrultusunda Herât ve çevresinden kırk bin piyade ve süvari toplandıktan sonra oluşturulan bu ordu Şehzâde Yesâvur'un üzerine yöneldi. Hersenk mevziine kadar ilerledikleri bir sırada Çağatay Şehzâdelerinden, Yesâvur'u katlettiklerine dair haber ulaştı. Önceden Çağatay Şehzâdeleri Elçigiday, Rüstem, Menkil Hoca ve Bolâd gelip Şehzâde Yesâvur'un üzerine yürümüş ve yakaladıkları mevzide onu katletmişlerdi. Şehzâde Yesâvur'un katledilme olayı kısaca şöyle gerçekleşmişti: Zikredilen Çağatay Şehzâdeleri Şehzâde Yesâvur'un karargâhına on fersah mesafede konakladılar. Yesâvur'un ordu emirlerinin huzuruna gizlice bir elçilik heyeti gönderdiler ve her birini güzel vaatler ile kendilerine davet ettiler. Yesâvur'un ordu emirleri bu konuyu uzun uzadıya düşünüp çokça tedbir aldıktan sonra Çağatay Şehzâdeleri ile Yesâvur'un karşılaşacağı savaş gününde Şehzâde Yesâvur'a muhalefet etmeye ve Çağataylılar ile birleşmeye karar verdiler. Şehzâde Yesâvur bu durumdan habersiz olduğu için gafil avlandı. Şehzâde Kebek'in ordusuyla ilerlediği haberi Şehzâde Yesâvur'a geldiği zaman hazinesini açmış askerlerine hesapsız ihsanlarda bulunup bahşiş vererek emirlerin sadakatini kazanmaya gayret etmişti. Orduların muharebe etme vakti geldiği zaman büyük bir mücadele başladı; ancak Şehzâde Yesâvur'un askerlerinin ekserisi namertlik ederek cenk esnasında Yesâvur'u terk edip savaş sırasında düşman saflarına geçtiler. İlk önce Şehzâde Yesâvur'un ordu komutanlarının en önemlisi olan Bektût katledildi. Şehzâde Yesâvur bu durumu müşahade ettiği zaman kaçıktan başka bir çaresinin olmadığını anladı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 111,112; Semerkandî, 1974: 51,52; Mîrhând, 1339: V, 502; Hândmîr, 1983: III, 204).

Yesâvur'un hatunları ve çocukları ile yaklaşık yirmi bin kişilik bir süvari kuvveti hezimeye uğramıştı. Şehzâde Elçigiday, savaşmakta meziyetli iş görür bin kişilik bir süvari birliğini onu takip etmesi için gönderdi. Üç gün sonra bu süvariler Şehzâde Yesâvur'a yetiştiler. Kısa bir mücadeleden sonra Yesâvur'u yakalayıp öldürdüler (H.720 Cemâzeyilâhir -Temmuz/Ağustos1320). Yesâvur'un hatunları, akrabaları, Şehzâde Gâzân ve Şehzâde Cûkî, Şehzâde Kebek'in askerlerinin eline esir düştü. Çağatay Şehzâdeleri üç gün sonra hadsiz ganimet ve sayısız esir ile Mârevârünnehir tarafına geri döndükten sonra bir elçiyi Horâsân emirlerine gönderip: “*Adil Şehzâde Kebek, Yesâvur'u öldürdü. Fitne ve kargaşanın müsebbibi Bektût ve taifesini ortadan kaldırdı. Uygun olan sizin geri dönmenizdir.*” diyerek meselenin kendileri açısından kapandığını bildirdiler. Ardından ordular dağıtıldı. Böylece Horâsân'da

fitne ve kargaşa sona erdi (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 113; Semerkandî, 1974: 52; Mîrhând, 1339: V, 503; Hândmîr, 1983: III, 204,205; Fasîh Hâfi, 1961: III, 32; Aştîyânî, 1986: 331).

SONUÇ

Horâsân coğrafyası İlhanlılar ve Çağatay Hanlığının kurulduğu ilk yıllardan XIV. yüzyıla kadar bu iki Moğol devletinin mücadele sahalarından biri olmuştur. Dönem dönem İlhanlı orduları Horâsân'ı muhafaza etmekte zafiyet gösterse de nihayetinde işgalci kuvvetleri Ceyhun'un doğusuna atmasını da bilmişlerdir. Olcâyâtû Sultan'ın çağdaşı Çağatay Hanı İsen Buka ve kardeşi Kebek, Horâsân üzerindeki emellerinden hiçbir zaman vazgeçmemişler, başarısız Horâsân seferlerinden sonra bile İsen Buka, ordularını tekrar tekrar Horâsân'a göndermekte hiçbir sakınca görmemişti. Çağatay Hanlığı yayılma sahası olarak gördüğü Horâsân'a Şehzâde Kebek'in özellikle Şehzâde Yesâvur ve Davut Hoca ile birlikte yaptıkları akınlar Olcâyâtû Sultan'ın en güçlü dönemlerine denk geldiği için işgalci kuvvetler açısından istenilen neticeyi vermemişti. Çağatay Şehzâdeleri sık sık Mâverâünnehir'den gelerek İlhanlı hâkimiyeti altındaki Horâsân'ı istila etmelerine karşılık Olcâyâtû da önlemler almaya gayret etmiş ve genel anlamda da başarılı olmuştur. Olcâyâtû Sultan'ın son dönemlerinde Şehzâde Kebek ile Yesâvur arasında anlaşmazlıklar peyda olmuş ve Yesâvur, Mâverâünnehir'den kaçarak Sultan'ın da izniyle Horâsân'a gelip İlhanlılar ile müttefik olmuştu. Sultan'ın ölümünün ardından asıl niyetini gün yüzüne çıkaran Şehzâde Yesâvur, yeni sultan Ebû Saîd'in çocuk yaşta olmasını da fırsat bilerek yanına topladığı emirler ile Horâsân'da isyana başladı. Üç yıllık isyan sırasında emirler öldürmüştü, büyük-küçük şehirler yağmalayıp bölgede İlhanlı Sultanı Ebû Saîd'in itibar ve iktidarını sarsmıştı. Gerek Çağatay Hanlığı ile giriştiği mücadele sonrası kaçarcasına İlhanlılara sığınması gerekse yeni Sultan'ın genç yaşının vermiş olduğu tecrübesizliğinden yararlanma hırsı ve arzusu, Şehzâde'nin bir şeyleri gözden kaçırmasına sebep olurken onu da hataya zorlamıştı. Şehzâde Yesâvur'un, Sultan'ın küçük yaşta ve devlet tecrübesinden mahrum olmasından istifade etmek istediğinde gözden kaçırdığı bir nokta vardı ki o da devlet merkezinde idareyi eline tutan Emîr Çoban faktörüydü. İlk isyan emarelerini gösterdiği andan itibaren İlhanlı merkezinden özellikle de Sultan ve Emîr Çoban'ın emri doğrultusunda birçok ordu Şehzâde'nin üzerine gönderilmiş ise de bir netice alınmamıştı. Sonuçsuz kalan her sefer sonrası Yesâvur'un bölgede itibarı arttı ve gün geçtikçe güçlendi. Ancak Emîr Hüseyin'in bölgede görünmeye başlaması dengeleri İlhanlı lehine değiştirirken Yesâvur'un da sonunu getirdi. Fakat bu son İlhanlıların elinden olmadı. Şahsi düşmanı Kebek'in gönderdiği Çağatay ordusu Şehzâde Yesâvur'u öldürüp Horâsân'daki fitneyi ve

kargaşayı sonlandırdı ve bu dönemde Gürcistan taraflarında Emîr Kûrmişî ve İrencîn Noyan isyanı ile başı dertte olan İlhanlıların Horâsân üzerindeki hâkimiyetlerinin devamını sağladı.

Kaynakça

- Abu'l Fida' (1983). *The Memoirs of a Syrian Prince:., Sultan of Haman (672-732/1273-1331)*, Trans.: P.M. Holt, Wiesbaden.
- Aştîyânî, A. İ. (1986). *Târîh-i Moğol*, Tahran: Müessesesi-i İntişarat-ı Emîr Kebir.
- Ehrî, Ebû Bekr Kutbî el- Ehrî (1954). *Ta'rih-i Shaikh Uwais*, (History of Shaikh Uwais), Trans.: J.B.Van Loon Mouton.
- Erdem, İ. (1997). "Olcâytû Han Devrinde Horâsân'da İlhanlı-Çağatay Mücadelesi", *PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi.*, S.3, s.106-112.
- Dames, L. 1979. "Belucistan", *İslam Ansiklopedisi*, II., 493-513, İstanbul: MEB.
- Fasîh-İ Hâfî, Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî (1340/1961). *Mücmel-i Fasîhî*, III., (Neşr.: Muhammed Ferruh), Meşhed: Kitâbufuruş-i Bastan.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur*, (Terc.: Halil İnalçık, Yay. Haz.: Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gülensoy, T.-Küçüker, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, İstanbul.
- Hâfız-ı Ebrû (1938). *Zeyl-i Cami'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, (Neşr.: Hânâbâ Beyânî), Tahran: Şirketi Tezâmuni İlmî.
- Hândmîr, Gıyâseddin b. Hâce Hüsâmiddin Muhammed b. Hâce Celâleddin Muhammed (1983). *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer, 941/1535*, III., (Neşr.: Muhammed Debîr-i Siyâkî), Tahran: Kitâbfuruş-i Hayyam.
- İsfizârî, Muînüddin Muhammed Zemçî (1338), *Ravzâtü'l cennât fî evsâf-ı medîneti Herât*, I. (Tashih Muhammed Kazım İmam), İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran.
- Kadı Ahmed Gaffârî Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, (Neşr.: Muctebâ Minovi), Tahran.
- Kafalı, M. (2005). *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Ankara.
- Kâşânî, Ebu'l-Kâsim Abdullâh b. Ali b. Muhammed (1348/1969), *Târîh-i Olcâytû Sultân*, (Neşr.: Mehîn Hambelî), Tahran.
- Kazvîni, Hamdullâh Müstevfî (1944). *Târîh-i Güzide*, (Neşr.: Abdülhüseyn Nevâî), Tahran: Müessesesi-i İntişarat-ı Emîr Kebir.
- Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyid Burhâneddin Havendşâh (1339). *Târîh-i Ravzatü's-Safâ Fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mulûk ve'l-Hulefâ, 903/1498.*, V., Tahran: Müessesesi-i Hayyam ve İntişarat-ı Piruz.
- Natanzî, Muînüddin-i (1336/1957). *Müntehabü't-tevârîh Muînî*, (Neşr.: J.Aubin), Tahran: Kitâbfuruş-i Hayyam.
- Özgüdenli, O. G. (2009). *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul.
- Semerkindî, Kemâleddin Abdürrezzâk-ı (1974). *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, (Neşr.: Abdülhüseyn Nevâî), Tahran.
- Seyfî-İ Herevî, Seyf İbn Muhammed İbn Yakub el-Herevî (1944). *Târîhnâme-i Herât*, (Neşr.: Muhammed Zübeyr es-Siddikî), Calcutta.
- Spuler, B. (1957). *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (Çev.: Cemal Köprülü), Ankara.
- Şahin, M. (2013). *Ortaçağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurhuların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Togan, Z. V. (1987). "Herat", *İslam Ansiklopedisi*, V., 429-442. İstanbul: MEB.
- Uslu, R. (1997). *Herat Tarihi*, İstanbul.
- Vassâf, Şerefeddin Abdullâh b. İzzeddin Fadlullâh b. Ebû Nuaym Yezdî Şîrazi (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, (Neşr.: Abdul Muhammed Ayeti), , Tahran: Institute for Humanities an Cultural Studies.